

ארגון יוצאי קובל בישראל

חברת הנצחה מיוחדת לחברינו

אליהו מנדל ז"ל אהרון שטיין ז"ל

הוצאת ארגון יוצאי קובל בישראל

יום הזיכרון הכללי ליהודי קובל- ו' באלול תשס"ט- 2009

67 שנים לטבח יהודי קובל

אלי מנדל , ארק'ה שטיין

זיכרונם לברכה

תוך שבועיים נלקחו מאיתנו למנוחת עולמים שניים מחברנו הבכירים ביותר: אליהו (אלי) מנדל ואהרון (ארק'ה) שטיין. שניהם בני דור המייסדים של ארגון קובל שתרמו תרומה כה נכבדה לארגון קובל בפרט ולאגוד ווהלין העולמי בכלל.

חוברת צנועה זו מוקדשת לזכרם ונועדה להנציח ולהביע משהו מאהבתנו ותודתנו הרבה לאנשים אלו, שהתמידו בעשייתם לשימור העבר המפואר של העיר קובל ויהודיה.

ללא לאות התמידו השניים בעבודתם, לפעמים גם תוך כדי מכשולים שהערמנו עליהם ביוזעין ושלא ביוזעין את גודל תרומתם וחשיבות מעשיהם לעתיד ארגוננו.

אלי מנדל חי את העיר קובל ויהודיה כל חייו. הוא לימד והדריך באהבה וברצון את כל המתעניינים ובני דורות ההמשך המחפשים את שורשיהם. ביתו היה בית פתוח בכל שעות היממה - הוא עזר לכולם. גולת הכותרת של מעשיו הוא שיחזור בית הכנסת הגדול של העיר ממנו נשלחה שארית העיר להשמדה, מקום בו רשמו ההולכים למוות את צוואתם האחרונה: לא לשכוח את שעשה לנו הצורר הנאצי ועוזריו. מודל בית הכנסת ניצב היום לתפארת בהיכל ווהלין.

ארק'ה שטיין הגיע בתנופה גדולה לארגון קובל המתנוון והולך. הוא הכניס בארגון רוח חדשה של עשייה. כינס לראשונה את בני דורות ההמשך לפעילות משותפת עם דור המייסדים. החל במסורת הוצאת חוברות מידע והנצחה, ארגן משלחת מאורגנת ראשונה לקובל ועוד כהנה וכהנה. אהרון גם השכיל למסור את המושכות לדור ההמשך ועבר לניהול אגוד יוצאי ווהלין, לכינוס וקיבוץ כל בני דורות ההמשך של כלל קהילות ווהלין.

יהי זכרם ברוך.

אלי מנדל ז"ל

חברנו היקר והבכיר, בן דור ראשון ליוצאי קובל

אליהו (אלי) מנדל ז"ל

הלך לעולמו ביום שבת 28.3.09
והוא בן למעלה מ-100 שנה

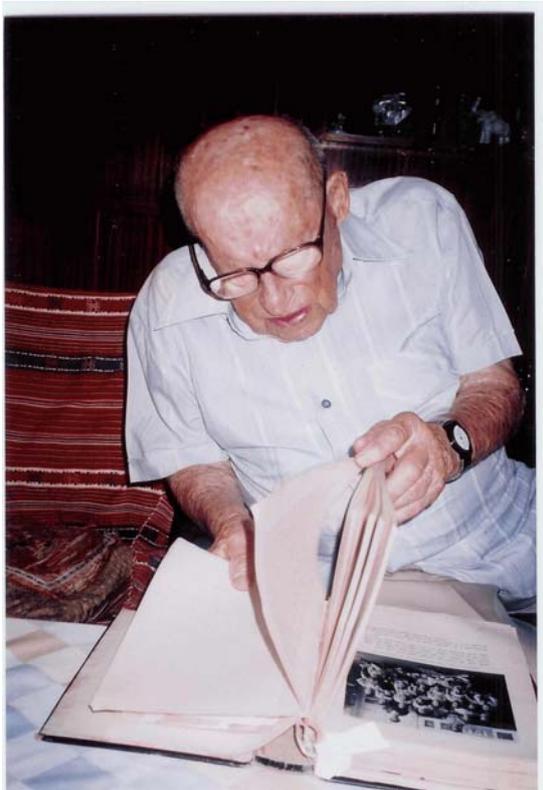
ת.נ.צ.ב.ה.

איש ענו, ציוני, פטריוט ואוהב ספר ודעת,
מהחלוצים הראשונים, מתנדב ופעיל ציבור
שיחודי קובל ו-והלין היו תמיד בראש מעייניו.

אלי מנדל ראש קן תנועת "השומר הצעיר" בקובל, צועד בראש תהלוכת ל"ג בעומר ברחוב הראשי וורשבסקה-
לוצקה. תר"ץ-1930.

אלי בערוב ימיו עדיין צמא דעת וחוכמה

אלי עם אמו

זיכרונות / אלי מנדל, פברואר 2004

תרגום מידיש: ד"ר מרדכי זיו
(קטעים נבחרים, המקור נדפס בחוברת הנצחה מס' 10)

פרק ראשון: הקדמה

קורה ככה ואני יושב לי בודד לתומי, לעיתים בלילות הארוכים ללא שינה, עם העצמות ההולכות ומתייבשות, ומחשבות משתרבות וזיכרונות עולים וצצים להם לסירוגין. מה היה פעם, לפני שנים רבות-רבות. וחלומות רודפים חלומות, אשר עם חלוף הזמן הפכו למציאות חיה, נושמת, פועמת, ומלאת חיים. חיים תוססים ומציאות של לפעמים יש מאין. וזה קרה והתרחש הודות לעובדה כי העיר קובל התברכה בנוער מכל הזרמים והגוונים. לקובל הייתה כבר מימיה הראשונים מנהיגות ליברלית, מתקדמת וציונית במהותה ורוחה. כבר בקונגרסים הציוניים הראשונים השתתפו הקובלאים. ד"ר **משה פיינשטיין** לדוגמא, הרופא המפורסם, ואישים אחרים מסוגו, והנוער יכול היה להגשים חלומותיו על העלייה ארצה כחלוצים בונים ומגשימים. לכן חשוב מאוד להנציח זיכרונם של ראשוני החלוצים, אשר בדרך לא דרך הגשימו חלומם והתיישבו ופעלו כחלוצים בארץ. זה צריך להיות הסיפור המרתק עבור דור ההמשך, בו הסבים והאבות שלהם, בזיעתם ובעמלם אפשרו לבאים אחריהם להמשיך בחיים יפים ועצמאיים, כאזרחים חופשיים בארצם-ארצנו. בסוף המאה ה-19 עלו מקובל **האנטנים**, **הפרידמנים**, **הויינשטיינים** ו**הפנטוריינים**, אשר היו בין מקימי המושבות רחובות, נס-ציונה, ראשון-לציון, סג'רה ומנחמיה, ובנו חיים חדשים כעובדי אדמה- בשדה, בפרדס, בגנות ובכל ענפי החקלאות. הם-הם היו המשכה של העלייה השנייה וחלק מהם היו את המשכה של העלייה הראשונה.

פרק שני: העולים ארצה

בשנות ה-20 המוקדמות, בזמן העלייה השלישית, באו ארצה מספר משפחות וכן בחורים ובחורות, צעירים בגופם וברוחם. הם פנו לקיבוצים, למושבות וכן לערים. היו גם כאלה שלא התאקלמו בגלל תנאי האקלים (מלריה, צהבת, מחלות עור) ומתנאי העבודה הקשים בשמש הלוהטת ובחמסינים- אקלים כל-כך שונה ממקום ילדותם ונעוריהם, ולא עבר זמן רב והם חזרו למקום ממנו באו. אבל תופעת החזרה לבית הישן לא השפיעה על זרם החלוצים והחלוצות שהמשיך בעקשנותו לזרום ארצה ובכך להבטיח את המשך קיום בניין המולדת.

פרק שלישי: הבירמנים

לאחת המשפחות הראשונות הייתה שייכת משפחת **בירמן**- משפחה מבוססת עם מקצוע טוב- הנפחות. הם התאקלמו ביפו, בקרבת שכונת "מכבי", הקימו צריף רחב מידות ונפחייה וכן חצר עם עגלות ישנות גדולות ממדים. הרבה מהקובלאים אשר באו לתל-אביב מצאו אצל משפחת בירמן מקום חם ללינה וכיבוד של ארוחת בוקר, צהריים וערב. זו הייתה התחנה הראשונה בשביל הקובלאים העולים לארץ ישראל.

פרק רביעי: שלמה חארי ואחרים

בראשית שנות השלושים בא לתל-אביב הקובלאי **שלמה חארי**. הוא עזב את גדוד העבודה אשר התרכז בציר בין טבריה וצמח. הם היו קבוצת נוער די גדולה מהשכבה של האינטליגנציה הקובלאית והווליאית בכלל, שבאו ארצה כדי ליישם בארץ את המהפכה הסוציאליסטית. אחרי ויכוחים ודיונים רבים בא הפילוג של הקבוצה וחלק ממנה עזבו

את הארץ בהנהגתו של **אלקין** והגיעו לקרים. שמה קיבלום בהתחלה יפה והם היו חלק מ"הקומונה הראשונה" VIA NOVA – דרך חדשה- בשפת האספרנטו שמייסדה היה ד"ר זמנהוף לודוויג רופא העיניים. אבל האידיליה לא ערכה זמן רב. סטאלין פיזר את הקיבוץ-קומונה והגלה את חבריו לסיביר. משם לא חזר אף אחד חי. שלמה חארי היה בין אלה שנשארו נאמנים לארץ-ישראל הכסופה. הוא היה אדם עם כישורים וכישרונות. התיישב בתל-אביב וביחד עם מספר יהודים שבאו מתימן פתח קואופרטיב שבתוכו היה גם קובלאי נוסף- **ליפא מוקרין** - בעל האמצעים לקנית 2 חמורים שהיוו את הבסיס לקואופרטיב ההובלות: "מריצי החמורים". הרבה מהחבר'ה (הקובלאים) שעזבו מסיבות שונות את הקיבוצים, הצטרפו למובילי החמורים. בזמן שהוא שררה אבטלה די ניכרת בארץ.

מאנה (מוני) נוימן- היה מהחלוצים הראשונים אשר קיבל עבודה בקואופרטיב זה, וכן **יוסקה ברונופוט, נחום (נונצ'ה) מילשטיין, לייזר רויטנברג, שמעון צורף, מוטיה מוקרין** וכותב שורות אלו. זו הייתה הדרך הראשונה להיהפך לאנשי עבודה למופת. החזקנו מעמד תקופה קצרה, כי העבודה גרמה לשחיקה היות והייתה קשה בשביל חלק גדול מהקבוצה. הדרישות של חארי מהעובדים היו תכופות והוא דרש הספק גבוה ("נורמות"). חלק פרשו ומצאו עבודות יותר מתאימות ליכולתם הפיזית. גם שלמה חארי נהפך עם הזמן לפקיד ב"משביר המרכזי". תמה ונשלמה פלוגת מריצי האתונות והחמורים של קובל בישראל.

באותה תקופה חלוצית נוספו שתי משפחות קובלאיות בתל-אביב. אחת של **חייקה בוראק**, אמה לשני בנים ובת. ברחוב רש"י פינת אחד-העם הקימה משפחתה צריף גדול. חייקה עסקה לבד לפרנסתה, במכירת נקניקים, שחילקה בין החנויות בעיר. בערבים היינו חלק מהקובלאים מתאספים בביתה ובערבי יום שישי-שבת מבליים- מי בריקודים, מי בשירה ונזכרים בעיר קובל החלוצית, הציונית, השומרית.

בשנת 1930 מגיעה לישראל **זלטה גיטליס** מקובל. באותו חודש של עלייתה הכירה נהג בעל טכסי- וברחוב שיינקין 29 נולדה אכסניה מאירת פנים ומארחת בחום ובכיבודים את הקובלאים לשעבר. ככה חייקה ובעלה אהרון היו למארחים החמים שלנו. אליהם אפשר לייחס את משפחת **זהבה וסיומה מלמד**- אשר גם אירחו בשמחה רבה את הקובלאים של אז. באותו זמן הכרנו קבלן קובלאי- **יהודה מילר**. בקובל הוא היה בנאי בן בנאים. עלה ארצה עם המשפחה- אשתו וחמישה ילדיהם. בתל-אביב הפך לקבלן. בנה עבור משפחתו בית של קומותיים. הצליח בעסקיו ובשביל הקובלאים נפתח עוד מקום קליטה. לפי זכרוני, **אינגבר** ועוד חברים נהפכו אצלו לאנשי מקצוע בענף הבנייה: "בונים בונים ומרוננים בארץ-ישראל".

פרק חמישי: בחיפה

נזכור את **ברוך טננבוים**. עלה ארצה ב- 1923 ונהפך לקבלן בתים. בקובל הוא והוריו וסבו עסקו בנגרות. ואצלו היה בית פתוח ואכסניה מארחת מכל לב את הקובלאים בעיר חיפה וסביבותיה- הקריות. הבאים מהקיבוצים, מתל-אביב ומכל מקום אחר- מצאו בית ללינה אצל ברוך טננבוים. ברוך התחתן עם **טובה (גיטל) סיקולר**. טובה שבאה ארצה עם הוריה וכל משפחתה.

משפחה נוספת שהסתדרה טוב בחיפה היא משפחתו של **יהודה מלמד**. הוא פתח מרפדייה בהיותו רפד מקובל, ברחוב חמרה במרכז העיר התחתית. קראנו לו "הקונסול מקובל"- תואר כבוד מיוחד בזמנים ההם. כולם פנו אליו והוא עזר לכולם. כך שעם הגיעם של עולים חדשים, היו הוותיקים כתובת לאן לפנות ללינה בלילה הראשון בארץ ולקבל ארוחת בוקר ראשונה ולתכנן הלאה את הדרך לעצמאות כלכלית. בשנות ה- 30 נוסדו הוועדים הראשונים של יוצאי קובל בתל-אביב, בחיפה, בירושלים וכו'. ואז הגיעו שנות ה- 45-39 וירד חורבן על עם ישראל באירופה כולה ועל עירנו קובל בפרט. הקובלאים התגייסו לכל היחידות הצבאיות והחצי צבאיות כגון ה"הגנה", אצ"ל,

הבריגאדה, וכן התגייסו לעזרה בעליה ב' בהרבה הקרבה ותושייה. בשנים אלה בראש הוועד שלנו עמד אשר לובלינסקי ועזר לו לייזר רויטנברג בנם של יצחק וטובה רויטנברג (אח של אסתר רובינשטיין-רויטנברג שגם היא הייתה פעילה נאמנה ומסורה בוועד קובל). נזכיר גם את חייקה פינקלשטיין (גליקס) כפעילה בוועד. בתקופת קום המדינה, שנות הארבעים, נקשרו והתהדקו חבלי שיתוף פעולה בין יוצאי קובל ויוצאי ווהלין בכלל.

הנוער בקובל והבעיה היהודית

מאת: אלי מנדל תרגום מיידיש: בני גבירצמן

רק במאה ה-19 החלו להכיר בכך שבכלל קיימת בעיה יהודית. ראשונים לכך היו הוגי הדעות של תקופת ההשכלה. היהודים שהיו פזורים באותם ימים בערים ובעיירות בכל תחום המושב היו עניים מרודים. בתי ספר לא היו בנמצא ויהודי ווהלין היו רובם דתיים קנאים. כתוצאה מכך התייחסו אלינו הגויים כאל אנשים פחותי ערך. ההשכלה בישרה פתיחת אופקים חדשים בפני יהדות זאת. הונחו היסודות לתרבות יהודית חדשה. החלה להתפרסם ספרות עברית מפרי עטם של סופרים כגון פרץ סמולנסקי, י.ל. גורדון, מאפו ופינסקר, שהיו ממבשרי הסיגנון החדש אשר העיד כי איננו רק כת דתית חריגה, אלא עם בעל נשמה. הרוח החדשה העירה בנוער היהודי התנגדותם ללחצים שהפעילו עליו ההורים כדי שימשיך לחיות בדרך הישנה. הצעירים החלו לרכוש השכלה, לקרוא וללמוד בשפות שונות. אחד הסופרים בעלי ההשפעה הרבה ביותר על הנוער היהודי דאז היה מנד'לה מוכר ספרים, "הסבא" של הספרות היהודית החדשה, ובעיקבותיו הלכו סופרים אחרים. בין השאר נוסדה באותה תקופה התנועה הציונית. לא אכנס כאן לתולדות התנועה בכלל, אלא אתמקד במה שהתרחש אז בעירנו קובל. כבר במאה ה-19 החלו יהודי קובל להשתחרר מכבלי ההתבדלות מהגויים ולחדור לעולם החדש של פתיחות, שילוב והתפתחות מדעית. קם לנו דור צעיר שהבין במוקדם, כי חובה לשנות את המצב המאוס שבו אנו נמצאים.

בינתיים פרצו בדרום רוסיה – שוהלין ופודוליה השתייכו אליה – הפוגרומים הנוראים נגד היהודים. בעיקבות זאת החלו יהודים רבים להימלט מרוסיה לאמריקה ומעטים מהם הגיעו אפילו לארץ ישראל. העלייה ארצה היתה מועטת אז, כי הארץ היתה תחת שלטון העותומנים ואלה לא איפשרו למספר גדול של יהודים להתיישב כאן.

בתחילת המאה ה-20 עדיין היתה קובל בתחום האימפריה הרוסית, שרוחות המהפכה החלו לנשב בה בעוצמה. ב-1905 פרצה המהפכה הראשונה ברוסיה נגד השלטון הצארי. מהפכה זו דוכאה, ונדמה היה שהחיים חוזרים למסלולם. ואכן בתשע השנים שעברו מאז מהפיכת 1905 עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה ב-1914, התפתחה קובל במהירות רבה. הקבלן הגדול אנטין בנה את תחנת הרכבת הגדולה ואת הקסרקטינים. באיזור הגארקע (גורקי) בנו קבלנים יהודיים עיירה שלמה של קסרקטינים גדולים. כמה שנים לפני כן הגיעה לקובל מצ'רניגוב משפחת חודורוב, ובה הבן הצעיר לוסיה, שהיה אז בן 10 או 11. לוסיה, שהיה נער אנרגטי מאוד, הקים בקובל את תנועת הצופים. גם משפחת חודורוב הצטרפה לקבלנים שהקימו את הקסרקטינים בדרך בריסק. כך גדלה קובל והפכה לעיר נאה. האוכלוסייה היהודית נהנתה מאוד מהשפע ששרר אז. היא הקימה בתי ספר יהודיים ואפילו שתי גימנסיות. אולם התמונה הנאה הזאת השתנתה לחלוטין עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ב-1914. הצבא הרוסי הובס בחזית והדבר גרם למהפיכה הגדולה ב-1917, בה הודח הצאר והוקם השלטון הקומוניסטי-בולשביקי על חורבות האימפריה הצארית.

האירועים ברוסיה גרמו לכך שבקובל נוצרה תקופה של בין השמשות והשליטה בעיר החליפה ידיים פעמים רבות. באותם ימים קמו כנופיות רבות של לאומנים אוקראינים, שבראשן עמדו אנטישמים גדולים כגון פטלורה, מאכנא, בולוכוביץ ואחרים, שהירבו לערוך פוגרומים ביהודים ולרצוח רבים מהם. בהקשר זה יש אגדה, המספרת כי כנופיות הפורעים היכו בכל הערים והעיירות סביב קובל – אבל קובל עצמה יצאה נקייה ממעלליהם. והמעשה היה כך: בסוף המאה ה-19 פרצה בקובל – שבתיה היו כולם בנויים מעץ – דליקה גדולה ומחצית העיר עלתה באש [ההתיישבות ב"חולות" עדיין לא היתה קיימת אז]. ישב הרבי הנווד מניסכיז בשטיבל שלו [הניסכיזער שטיבל] בקובל, נטל ספר תהילים בידו ובירך את העיר שלהבא לא יהיו בה כל דליקות גדולות וכל פוגרומים. ואכן כך היה עד השואה של 1942, כאשר הנאצים והאוקראינים השמידו את כל יהודי העיר. השאלה היא מדוע לא עזרה ברכת הרבי אז...

הנוער בקובל הושפע רבות מהמהפיכה הבולשביקית ברוסיה וחלק מסויים מהנערים שבגרו עברו לרוסיה כדי להשתתף בתהליך הסוציאליסטי העמוק שעבר אז על הארץ הגדולה. רבים מנערים אלה התגייסו לצבאו של בודיוני, שפלש לפולין והגיע עד וורשה, לפני שצבאו של מרשל פילסודסקי הפולני הביס אותו וגירש את הבולשביקים מכל האיזור המערבי של אוקראינה וביילורוסיה. למרבה המזל, נמשכה כל הפלישה הזאת לא יותר משבעה שבועות – וב-1920, בעיקבות הסכם עם טרוצקי שנחתם בבריסק, חזר האיזור לשליטת פולין. בעת הפלישה הבולשביקית, עבר לוסיה חודורוב עם כל חבריו הצופים אל הקומוסומול – תנועת הנוער הקומוניסטי. אלא שתוך חודש הבינו הוא וחבריו, כמו רוב האוכלוסייה, ש"זה לא בשבילנו" ועזבו את האירגון הבולשביקי. מאותה תקופה נותר בידי תצלום שבו אנחנו נראים מחזיקים בשתי יריעות בד – האחת לבנה והאחרת כחולה. כלומר: הדגל הכחול לבן. שכן באותה עת נשבענו לחזור אל הדרך הציונית.

ב-1920, בעיקבות הסכם השלום עם רוסיה, החלה פולין את דרכה כמדינה חדשה, עם סדר חברתי חדש. השלטון הזה החזיק מעמד מ-1920 עד הפלישה הנאצית ב-1939. באפריל 1931 עליתי ארצה, אחרי 11 שנה תחת שלטון פולין, שבמהלכן התפתחתי מילד לגבר צעיר. בתחילה הייתי תלמיד ולמדתי רבות, אולם לא סיימתי את לימודי ולא רכשתי לעצמי מקצוע. בין השאר גרמה לכך העובדה שנאלצתי לסייע להוריי בעסקיהם המתדרדרים. כרבים מיהודי קובל בני המעמד הבינוני באותם ימים, הם נפגעו קשות מהגזירות הכלכליות של שר האוצר הפולני גראבסקי שפגע בכוונה ביכולתם של היהודים להתפרנס. גזירות אלה היו כה קשות, שתוך כמה שנים ירדו מנכסיהם ונעלמו מהזירה רוב הסוחרים היהודיים בקובל – ובניהם, ואני ביניהם, נאלצו להפסיק את לימודיהם. רוב הצעירים, כמוני, היו חברים בתנועות נוער ציוניות, כגון החלוץ, השומר הצעיר ובית"ר. על כן ביקשו רבים מהם לעלות ארצה. הם אפילו יצאו להכשרה בקיבוצים שהוקמו אז ברחבי ווהלין, אבל סרטיפיקטים (רשימות עלייה ארצה) כמעט לא קיבלו. אני, שהייתי בחור חסון, לא ראיתי תועלת בהכשרה, ואילו העסק של הוריי הלך מדחי אל דחי בגלל גזירות גראבסקי. על כן לא מצאתי לעצמי פיתרון אחר מאשר להתגייס לצבא הפולני, בניגוד לרצון הוריי. כפעיל בשומר הצעיר הבחנתי בכך שחלק מהנוער שממשך ללמוד, אינו יכול להשתלב באוניברסיטות הפולניות, כי לא היה להם מקום בהן. בקובל עצמה היה טכניקום [שקאלע מערניצע] שלא היה בו אפילו סטודנט יהודי אחד. הורים בעלי אמצעים נהגו לשלוח את בניהם ללמוד בחו"ל. הייאוש שתקף רבים מהצעירים היהודיים האיכותיים ביותר דחף אותם לזרועות המפלגה הקומוניסטית. אולם קיומה של מפלגה זו נאסר בפולין דאז והמשטרה עצרה רבים מהצעירים היהודיים הללו ומילאה בהם את בתי הכלא. במצב שנוצר הקימו תנועות הנוער השמאלניות "לשכות סודיות" עבור הצעירים האיכותיים. אולם כאשר אנחנו, מנהיגי האירגונים הציוניים היינו מגלים שמישהו מבינינו נוטה לקומוניזם, היינו מנפים אותו מתוכנו. אלא שזה לא שינה את המצב המימשל: הנוער לא מצא לו עתיד בפולין וסרטיפיקטים לעלייה ארצה לא היו בנמצא. שירתתי בצבא הפולני שנתיים. נכנסתי אליו נער ויצאתי מבוגר. לולי כן ייתכן שהייתי מוצא את עצמי לבסוף במפלגה הקומוניסטית, כשאר הצעירים האיכותיים שלנו. אלא שגם המפלגה הקומוניסטית לא היתה פיתרון נאות. אפילו ברוסיה לא היה סוף טוב לייבסקציה (המחלקה היהודית) במפלגה. עם זאת אני חייב להתנצל כאן בשם חבריי בשומר הצעיר, שלא מצאו לעצמם מוצא אחר מהאפליה בפולין, ואחרי כן מהקשיים הכלכליים העמוקים של הקיבוצים בארץ בשנותיהם הראשונות, מאשר להצטרף למפלגה הקומוניסטית. פשוט לא היתה להם ברירה.

אלי מנדל, תל אביב, דצמבר 2006

(התפרסם בחוברת הנצחה מס' 13)

הרהורים. מאת חברנו אלי מנדל, זקן הקובלאים

אני יושב לי בלילה חסר שינה, וכאשר ערים, עפות המחשבות כמו סופה, ומרהררים במה שהיה פעם – והיום. החיים כבר מאחורי. (אני) כבר "שאווק" זקן שבור – אבל עדיין לא מיותר! מאז ימי עלומי המוקדמים עבדתי הרבה בתנועת נוער מסויימת וכדי להגשים את האידיאל, התגייסתי לצבא הפולני. נכנסתי לצבא כמעט נער צעיר, ולאחר שנתיים וחצי יצאתי משם אדם בריא ובאתי לארץ ישראל מוכן לכל. מובן מאליו, כי הצטרפתי ל"הגנה", הייתי בין ה"גפירים" (נוטרים, משטרת היישובים העבריים) והשתתפתי כמעט בכל המלחמות, בגלל עודף המרץ שלי. את זמני החופשי הקדשתי לפעילות חברתית שבמהלכה השתתפתי בהקמת האירגון הקובלאי הראשון וגם בוועד הווהליני שהקים את היכל ווהלין וארגן את ילקוטי-ווהלין. ואז פרצה מלחמת העולם השנייה, שהביאה חורבן על יהודי אירופה. אני הייתי בין היחידים שהצליחו להביא את הוריהם לארץ, כמעט שנה לפני החורבן. כאן כמעט לא ידענו מה מתרחש שם (באירופה הכבושה על ידי הנאצים). גם כאן עברנו תלאות רבות עד הקמת המדינה. אנחנו הקובלאים היינו מעורים בכל אירגוני המגן – הגנה, אצ"ל, לח"י - התגייסנו לבריגדה היהודית, השתתפנו בעליה ב' (ההעפלה) ואחרי כן בכל מלחמות ישראל. ובני קובל הקריבו קרבנות בדיוק כמו שאר לוחמי ישראל.

ברצוני לומר משהו על המנדט הבריטי, שבמשך שנים רבות עשה הכל למען הערבים. מיניסטר החוץ האנגלי בוויין ניהל במשך שנים מלחמה ראש בראש כנגד היהודים והקזיז הרבה מדמנו. אבל כולנו, קטן כגדול, נלחמנו נגד המנדט הבריטי – וניצחנו.

ועכשיו אני יושב לי ומדפדף בספרי היזכור על קהילת ווהלין.

קובל הייתה מפורסמת בבית הכנסת הגדול, שהנאצים הפכו אותו ל"נקודת משלוח". משם הולוכו כל יום בין הערביים את אבותינו, אמותינו וילדיהם אל בית הקברות, ובלילה אל הכפר בוכובה (שם הם נרצחו בידי הנאצים).

וכאן מתחילה ההנצחה! רבים מהקובלאים (שנכלאו בבית הכנסת), צעירים וזקנים, כתבו על הקירות. הרבה קראו אלינו בכתובותיהם: "יהודים! נקמה! אל תשתקו!..."

בעניין הזה ברצוני להתעכב על שני דברים. האחד – בקובל היה עולם תחתון: זיידל זיס, משה שא, טרעברס ועוד צעירים חסונים. אבל אף אחד מהם לא התנגד (כשהנאצים הגיעו)... הלכו כצאן לטבח... כמעט לא היו (יהודים מקובל) בין הפרטיזנים.

והעניין השני: יש לזכור כי השחיטות בקובל ווהלין בוצעו על ידי האוקראינים ימח שמם. בשנת 1943 נמלטו כל השוטרים האוקראינים ליערות בסביבתנו ותקפו את הגרמנים ואת הצבא האדום – ושוב, ראשוני הקרבנות בקרב הפרטיזנים היו היהודים. שמות הכנופיות היו בולבובצע וזילאבצע. בקובל כבר לא נותרו כל יהודים – ולא יהיו עוד. כל שקל שאנחנו נשקיע שם הוא ברכה לבטלה. אנחנו צריכים להתמסר לנוער כאן. לדור הצעיר כאן יש נעורים יפים. בקובל ובוהלין היה נוער מעולה מאוד, שהרשים את כל צבאות אירופה ואת זה אנחנו צריכים ללמוד כאן ולהנציח. ועדיין יש לפנינו הרבה לבנות בארץ, הרבה ללחום, כי האיסלם מבקש לדחוף אותנו לפינה וזאת הסיבה לכך, שאנחנו חייבים להמשיך להילחם עד לניצחון.

20.6.05

מיידיש: בני גבירצמן

שירות בצבא הפולני / אלי מנדל

תרגום מיידיש: בני גבירצמן

הפעם ברצוני לספר מעשה בבחור צעיר, שלא שמע להוריו, וזה אני. הייתי בן יחיד. סיימתי את בית הספר של ויינברג, שהיה מקביל לתיכון עם שש כיתות. נערים אחרים המשיכו בלימודיהם בגימנסיות שונות וסיימו אותן. אבל אני החלטתי שמספיק, כי הייתי עסוק באירגוני הנוער השונים. בתחילה בצופים של לוסייע חודורוב ואחרי כן בשומר הצעיר, בו נעשיתי פעיל מאוד. מלבד זאת נעשה המצב הכלכלי גרוע יותר, כי אז התחיל שר האוצר הפולני גראבסקי במדיניות שנועדה במיוחד לפגוע באוכלוסייה היהודית. הוא הטיל על היהודים מיסים כבדים ואלה גרמו למצב קשה מאוד של המעמד הבינוני. הורי, שבמשך שנים היו סיטונאים ויבואנים של מוצרי מזון שונים, כגון שוקולד, סרדינים וכדומה, נדחקו בהדרגה מזירת המסחר ואני ראיתי פתאום את עצמי כמי שנשר מהלימודים ואין לו עתיד. מצב זה דחף מספר ניכר של צעירים להתחבר אל המפלגה הקומוניסטית, שהיתה בלתי חוקית בוואהלין. (מוצא אחר היה עלייה לארץ ישראל, אבל סרטיפיקטים לעלייה לארץ ישראל כמעט שלא קיבלנו בקובל ואני הייתי צעיר מדי (מכדי לקבל סרטיפיקט). על כן החלטתי (לזייף את גילי) בתעודת הזהות, להוסיף לעצמי מספר שנים ולהתגייס לצבא הפולני. מובן מאליו, שכל זאת עשיתי ללא ידיעת הורי, כי הייתי ממילא נער שלא שמע בקול אבא-אמא. נסעתי, איפוא, לעיר ששמה מעלניצע, כי אמי נולדה שם בסביבה, ותמורת 30 זהובים (ששילמתי כשוחד) הוספתי לעצמי שנים. זה היה בחורף 1928. התייצבתי בלישכת הגיוס ומכיוון שהייתי בחור בריא, גייסו אותי. מובן מאליו, כי כאשר הבאתי את הבשורה הביתה, נעשה בבית תשעה באב...

הגיוס שלי היה בעצם תופעה ייחודית. בקרב הנוער שלנו מכל האירגונים הייתי היחיד שהתגייס, כי רוב הבחורים בגיל צבא עשו הכל כדי שלא להתגייס. היו שעינו את עצמם, גרמו לעצמם שבר, וצרות משוגעות אחרות – העיקר שלא ללכת לצבא. הסיבות (שגרמו) לכך (היו) – אנטישמיות ועוד.

וכך, שבועות מספר לפני פסח הייתי צריך להתייצב בגדוד 645 של דיוויזיית אלעסקע ברובנו. מובן מאליו שאבי לקח את התכשיט, כלומר אותי, וחבילה של מאכלים טובים ונסע אתי לרובנו, שם הלך ביחד אתי אל הקסרקטין (כנראה בניסיון לשחד מישהו כדי שישחררו אותי, אבל) אותי קיבלו – ואבא נסע הביתה בלא כלום... כך החלו לגבי חיים שלא היה לי שום מושג לגביהם. הציבו אותי לדרוזינע – כיתה של 13 איש - במחלקה הראשונה של הפלוגה השלישית. לכל אחד מאיתנו נתנו מעיל, מכנסיים, ז'אקט, לבנים ושני כובעים. לאחד, שנועד לטכסים מיוחדים, היו ארבע חודים (כובע "שפיצים" מרובע), והשני פאראזערקע (כומתה רגילה) שגם אצלנו חובשים כמותה. כן קיבלנו נעליים ופנכה ("מסטינג") שהיתה חלודה לגמרי בפנים.

התחלתי להתלבש. הנעליים היו בשלושה מספרים גדולות ממדתי. לבשתי את הז'אקט ואי אפשר היה לראות אותי (כי הייה במידה כל כך גדולה עלי). בינתיים ניתנה פקודה ללכת לאכול צהריים. הלכנו ברחוב, בגשם החורפי, עד שסוף סוף זכיתי כבר להגיע לדוד כדי לקבל את מנת המרק שלי. אבל הקורפוראל (הרב"ט) שניצב בנקודת החלוקה של האוכל צעק לעברי: "פשארקב (דם כלבים); ברודנא (מלוכלך)" והעיף במכה את המענאשקע (הפנכה) מידי למרחק כ-50 מטר. הוא צעק עלי שוב: "זא מענאשקע ביעגעם מארש", כלומר שארוץ להביא את הפנכה. כך נפתח היום הראשון שלי כחייל פולני. שכב על הרצפה וקום. כך עברו הימים הראשונים של כחייל. מובן מאליו, כי על קבלת פנים כזאת לא חלמתי, אבל לא היתה כבר כל דרך חזרה. במכתבי הביתה לא כתבתי את האמת.

כך עברו עלי שישה שבועות. התרגלתי ל-13 אנשי הכיתה. האנשים היו מאיזור גורנע-שלאנסק, איזור שלמעלה ממאה שנה היה בכיבוש גרמני. הם ידעו רק מעט פולנית. יהודים כמעט לא היו בשלאנסק, כך שהייתי יהודי יחיד (בכיתה) ובקושי הבחינו בי. האימונים (בפולנית: פאדני, פאווסטאן) היו בעצם "טירטורים", כמו שאומרים אצלנו בישראל. אבל מכיוון שהייתי צעיר נמרץ וחזק, עברתי זאת בקלות.

כך עברו שישה שבועות ופסח הגיע. כאן קיבלתי "פס" לחמישה ימי חופשה ומובן מאליו שהפסח בבית עבר יפה מאוד. בשטיבל הרוזיני (בית הכנסת של חסידי הרבי מרוזין) קיבלתי מפטיר יפה (עלייה מכובדת לתורה) ובבית היתה שמחה גדולה. גם כל מכרי בקן (של השומר הצעיר) שמחו מאוד בי, החייל הראשון של השומר הצעיר.

חזרתי לרובנו וכאן הוצבתי לגדוד ה-45. כאשר הייתי בחופשה, מצאו במיפקדת הפלוגה, כי לפי הציונים שלהם, הצטיינתי יפה ובמיטווח הראשון קיבלתי 95 אחוז. ומאחר שבתעודת הזהות שלי היה כתוב שסיימתי שש כיתות בגימנסיה, הרי שלפי ההוראות שבידיהם, הייתי צריך ללכת לבית ספר לתת-קצינים (מפקדי כיתות, מ"כ). המשמעות היתה טירטורים מחודשים, עוד יותר קשים מהקודמים. שום דבר לא עזר. אבי בא עם כסף (כדי לשחד מישהו שיוציא אותי מהרשימה). הוא נפגש עם השעף קאנפאניע [רב סמל] אבל שום דבר לא עזר.

התחלתי הכל מהתחלה. האנשים ביחידה שלי היו בעלי חינוך גבוה יותר ואנטישמיים גדולים ואני הייתי יהודי אחד. אבל החלטתי לקחת את עצמי בידיים ותוך כשבועיים התחלתי לקבל ציונים לשבח, שהוכיחו כי גם יהודי יכול (להיות מפקד). תוך חודש הייתי לחייל מצטיין ובכל כוחי רציתי להוכיח, שגם יהודי יכול להגיע להישגים בצבא. את הוויקלאדע (שיעורי התיאוריה) למדתי היטב. הקפיטאן (המפקד) של בית הספר הזמין אותי, כחייל מצטיין, לראיון במפקדה שלו. התייצבתי לפניו והוא הורה לי לשבת ופתח בשיחה אישית. פיתחתי לפניו תיאוריה שלמה על שאיפותי, כי לאחר שאסיים את שירותי בצבא הפולני, אסע לארץ ישראל והודות לשירות בצבא הפולני, אוכל להביא תועלת רבה בארצנו שלנו.

לאחר שישה חודשים סיימתי בהצטיינות את בית הספר לתת-קצינים. כבר בסיום קיבלתי דרגת קורפורל וכיתת חיילים ומכונת ירייה צרפתית כבדה "הוצ'קיס" חדישה מאוד, מדגם ZKM. מכונת ירייה זו היתה מורכבת משני חלקים עיקריים: הקנה, שהיה מקורר באמצעות שלושה פסי אלומיניום, ומשקלו 25 קילו, וחצובה

משולשת שגם משקלה היה 25 קילו. בתפקידי זה כקורפורל, פקדתי על הכיתה שלי, שהיו בה 13 איש, כמעט שנה תמימה.

בסוף 1929 העבירו אותי ללודמיר. שם נמצאו מחסני החירום למקרה של מלחמה. נעשיתי לאחראי (אפסנאי ראשי) על מחסני חירום (דעסטאן). היו שם קאפיטאן (סרן), 2 פארושנים (סגנים), 2 סערז'אנטים (סמלים בכירים). קיבלתי סרט נוסף (דרגת סמל), כלומר סמל מחלקה. אבל לדרגת סערז'אנט לא הגעתי. קיבלתי חדר לעצמי וכך זה נמשך כמעט שנה, עד שסיימתי את השירות.

בכל שבת הייתי נוסע הביתה. כל אותו זמן עבדתי גם בשומר הצעיר בלודמיר, כי היה לי הרבה זמן פנוי. סיימתי את השירות שלי לפולין בשנת 1930. התגייסתי בעודי נער והשתחררתי גבר. לא חשתי בכל אנטישמיות. כחצי שנה לאחר מכן, בסביבות ראש השנה – יום כיפור – סוכות, נזכרו בי בפולין (בצבא הפולני) וגייסו אותי לשישה שבועות מילואים. שלחו אותי לאיזור קראקוב, לעיירה בלוז שצ'אקובה. כל יהודים לא היו בעיירה. אבל לפי החוק הפולני היתה חובה לשלוח חיילים יהודיים להתפלל בבית כנסת, ואצלנו בגדוד ה-73 היו 13 יהודים. כסמל מחלקה הייתי מצעיד אותם ברגל לעיירה יאואזנע, המרוחקת שבעה קילומטרים משצ'אקובה (ובה התגוררו יהודים רבים).

זאת היתה גליציה וכאן ראיתי עולם חדש, שונה כל כך מוואהלין. כל היהודים ברחוב ובבית הכנסת חבשו שטריימלים, גרבו גרביים לבנות, לבשו ארבע כנפות עם ציציות גדולות. כולם היו רבנים בעיני. בששת השבועות הללו ביקרתי ברחבי זאגלעמביע, קראקוב, קאטוביץ. חצי שנה לאחר מכן קיבלתי סרטיפיקט באמצעות פיקציה (נישואין מדומים לצעירה ששידכו לי בשומר הצעיר) ובתחילת מאי 1931 כבר הייתי בתל אביב ואחרי כן בראשון לציון, בקיבוץ עין הקורא שהמתין שם לעלייתו על הקרקע, ושלוש על ישראל.

תל-אביב, אוגוסט 2005.

אלי במדי הצבא הישראלי

אלי מנדל במדי הצבא הפולני

אלי בטכס האזכרה, שנת 2002

אלי מנדל

על העיר שאיננה

אני מתהלך עם המחשבה, אשר לא נותנת לי מנוח- חורבן העיר קובל שכה אהבתי. חורבן הקהילה הקדושה שלה על 17000 יהודיה. אני יליד קובל מזה 3 דורות, אולי 4 דורות. אבי, הסבא שלי והסבא רבא שלי- הרב ר' אלי וזה אומר כמעט 200 שנה של קיום הקהילה היהודית עליה אני יודע. ולא אתייחס לדורות ראשונים וקודמים של התהוות קהילת קובל הקדושה. רבניה, פרנסיה, ויהודיה- נשים גברים וטף- נינים, בני נינים וניני נינים. בהתחלה קמה פולין על מלכיה ונסיכיה, אחר כך שלטון הצארים שלטון שנמשך כמה מאות שנה. ושוב שלטון פולני מ- 1919/20 עד שנת 1939 ושוב חוזר השלטון הסובייטי בין 1939 ל- 1941 ואז בא השלטון הנאצי גרמני עם עוזריהם האוקראינים הידועים לשמצה, ימח שמם! והם השמידו והחריבו את כל היישוב היהודי עד חורמה. עכשיו קובל אוקראינית.

עכשיו מבקרים בעיר תושבי קובל לשעבר ובני משפחותיהם ומנסים לשחזר, לאמוד ולהבין על היישוב היהודי שאיננו עוד. כותבים רשמים, מציירים מפות, מצלמים, מתעדים וחוקרים בטרם ישכח הכל. זו המצבה האחרונה של קובל. יותר קובל לא תתקיים בתור עיר וקהילה יהודית. קובל לעולם לא תקום מחורבנה!

אלי מנדל – ימים ראשונים בארץ

שוחח וערך: צבי רז, 16.9.06

באתי ארצה ב- 29 במאי 1931, ירדתי מהאוניה בנמל יפו. האניות הגיעו עד חצי קילומטר מהחוף, לא היה בתל אביב נמל שאפשר היה להגיע איתו עד לחוף. סירות גדולות שקראו להן מרונות הגיעו מהחוף אל האנייה והערכים שהובילו את הסירות האלו לחוף תפסו את הפסז'ירים, (הנוסעים) וזרקו אותנו לסירות שלהם. כך הגענו לנמל (לחוף) של יפו. משם היו מן "טכסיות" שכאלו של יהודים. כשעליתי על החוף הייתי מטושטש כיוון שנסענו הרבה זמן באונייה. החליפנו שתי אוניות בדרך עד שהגענו ליפו. לפני כן, ישבנו כשלושה שבועות בטריאסטה שבאיטליה. באותם ימים הגיעו לארץ מנמל טריאסטה שם עלינו על אוניה איטלקית גדולה בשם אלואן. הגענו איתה לברנדז'י ומשם לאלכסנדריה במצרים. במצרים היינו יום אחד הועברנו לאוניה יותר קטנה ומשם בלילה הפלגנו לפלסטין. עם אונייה המטלטלת הגענו ליפו. ההפלגה היתה קשה,

הגלים היו גבוהים. היינו 34 חלוצים למעלה על הסיפון, חברים מהשומר הצעיר והחלוץ. התגלגלנו על הסיפון והגענו ליפו לפני הצהרים לגמרי ממושטשים. 3 מהחלוצים היו קובלאים מהשומר הצעיר: פיני טורצ'ין (אחיהם המבוגר של מנדל ויצחק טורצ'ין) מוטקה קפלן ואני. הביאו אותנו לרחוב העלייה שם היה בית העולים ושמה נשארתי 8 ימים.

הרגשתי שאני לא בא לארץ ישראל, הרגשתי שאני בא הביתה, לקיבוץ. הגעתי ב- 29 לאפריל ולמחרת היה הראשון למאי. הלכתי כמובן רגלי, ת"א היתה קטנה, הלכתי ממוגרבי ברחוב בן יהודה שם היה בית העם הגדול. הלכתי לחגיגת האחד במאי. לא היו אז עדיין כל הדמונסטראציות (הפגנות, תהלוכות) של ההסתדרות. שם שמעתי את זלמן רובאשוב (שזר, לימים נשיא המדינה).

לא, לא היה זמן להתגעגע למשפחה ולבית בקובל. הייתי חדש ה"חולץ" איך שקראו לזה. ההרגשה היתה טובה כי הרגשתי שאני בבית. הייתי ציוני מצעירותי. השומר הצעיר זה היה ציונות, אבל כבר אז בקובל, בקן השומר הצעיר, התחלנו עם הדגל האדום וסוציאליזם.

למחרת בואי ארצה הגיעו אלי מהקיבוץ חברים, בקיבוץ בראשון לציון כבר חיכו לי. היו שם כבר שבעה קובלאים. הם אמרו שכשאגיע אשנה את כל המצב: השגת מקומות עבודה לחברים ואת הארגון של החיים שם. וכך היה. שלושה חודשים לא היה לי איפה לגור בקיבוץ. היינו איזה 68 איש ורק כעשרים אוהלים. את האוהלים קיבלנו מהסוכנות.

ביום השלישי בבית החלוצים קיבלתי מהסוכנות שני לירות שטרלינג, אז זה היה הרבה כסף. האקונום של הקיבוץ שהגיע לתל אביב לקניות לצורכי הקיבוץ קיבל עבורי מיטת ברזל ("מיטת סוכנות"). כל עולה שעלה ארצה באותם הימים קיבל מהסוכנות מיטה ושתי לירות שטרלינג. למחרת הגיע בחור ולקח על הגב את המיטה לקיבוץ, הלך כנראה ברגל דרך החולות לראשון לציון. את שתי הלירות לקח האקונום עבור הקיבוץ. הוא השאיר לי רק 10 גרוש היות ורציתי להישאר עוד 7 ימים בבית העולים. צמוד לבית העולים היה מטבח הפועלים של חנה מייזל שם אכלנו כל יום צהריים. האוכל היה יחסית טוב, אבל לא הייתי רעב. בקיבוץ הייתי רעב כל הזמן. היו בבית העולים גם בודדים שהגיעו לא במסגרת הקיבוצים, שהלכו לחפש עבודה בתל אביב, במושבות. בבית העולים יכלו לשבת רק 7-8 ימים. כל יום לפני שהלכתי לטייל ולראות את תל אביב הייתי קונה בגרוש וחצי כוס גזוז עם קש. זו היתה השתייה הלאומית שלנו, גזוז בטעם גן-עדן. הגזוז בתל אביב הצטיין בטעמו, בקובל לא ידעו על גזוז שכזה... הקיוסק הראשון בתל אביב של רובננקו היה ברחוב הרצל. בעד גרוש וחצי קיבלת גזוז עם מיץ. באלנבי היה קיוסק עם גלידה ויטמן, של יהודי מקובנו- ליטא. שם פעלה מכונה עם גלידה תמורת 3 גרוש.

הלכתי לטייל ברחובות תל אביב. נהניתי. הכל מסביבי היה יהודי, אפילו משטרה יהודית. דיברתי רק ביידיש, הרבה עברית לא ידעתי. מי לא ידע לדבר אז ביידיש!...

הצגת מועמדות לקבלת תואר "יקיר תל-אביב" המועמד: אליהו מנדל, רח' שרת 44, תל-אביב

אליהו (אלי) מנדל, יליד שנת 1908 (בערך), עלה ארצה בשנת 1931 מהעיר שהיום בשטח אוקראינה. כשנתיים
שהה אלי בקיבוץ "עין-הקורא" בראשון לציון ואחר כך הגיע וחי בעיר תל אביב, בה פועל ותורם עד היום הזה.

אלי מנדל אדם יחיד ומיוחד, זן של אדם מהדור הענק שאיננו. איש ללא מרפקים, נחבא אל הכלים, שחי בצנעה כל
חיו, שכל פעולות ההתנדבות הרבות בהם לקח חלק והנהיג, נעשו אך ורק לטובת הציבור, ללא כיבודים, ללא
ההדרת שמו.

משחר נערותו בפולין האיש התנדב לארגונים יהודיים-ציוניים שונים, לדוגמא בתנועת הצופים שהיתה אז בחיתוליה,
מדריך ספורט ובהנהגת תנועת "החלוץ הצעיר", ראש הקן ב"שומר הצעיר" בעיר הולדתו וכו'.

בסביבות שנת 1933, כשנתיים לאחר עלייתו ארצה, השתקע אלי מנדל בתל אביב, בה הוא חי ברציפות כ- 75 שנה.
למרות קשיים כלכליים ודאגה למציאת פרנסה, אלי הצטרף מיד לפעילות התנדבותית למען תושבי העיר ומוסדותיה:
לארגון "ההגנה" בעיר, לפלוגת אגודת "הפועל" בעיר, כשוטר ופקח מתנדב מטעם המשטרה העירונית וכו'. פעילויות
ההתנדבות נעשו במשך עשרות שנים, בימים ובלילות.

בארגון "ההגנה", בזמן השלטון הבריטי, אלי היה אחראי על הפצה בסתר ברחבי תל-אביב, של עיתון "ההגנה" "א-
ב" ו"אשנב". יחד עם זאת היה גם אחראי על עמדה על שפת הים, בגבול עם יפו, כנגד הפורעים הערביים.

אולי גולת הכותרת של פעילותו באותם ימים רחוקים היתה בכך שאלי הקים עם עוד שניים מחבריו (דב מלמד ופנחס
פרלמוטר) בית ספר ל"עזרה ראשונה" בתל-אביב.

מפעל זה הקים במסגרת פלוגת "הפועל" בתל-אביב, הקורס בו נטלו חלק עשרות רבות של נשים, נועד להגנה על
היישוב בתל-אביב, בימי המאורעות, מלחמת העולם השנייה (הפצצת המטוסים האיטלקיים) ובימי מלחמת השחרור.
בקורס עליו היה מופקד הרבה שנים, היה רוב מוחלט של נשים, ובכך תרם לשילוב האשה העברית למאמץ
המלחמתי-ההגנתי בעיר תל אביב.

בכל זמנו הפרטי, אלי המשיך לתרום עוד רבות לתושבי העיר במסגרות שונות, כולל עזרה לעולים החדשים ולניצולי
השואה נזקקים שהגיעו ארצה. אלי תרם את אוסף ה"שנות טובות" בשווי עשרות אלפי דולר ל"וועד הפועל" שבתל-
אביב. למוזיאון הפולקלור תרם מאוסף החנוכיות שלו. למוזיאון העיתונות העברית של פזנר, "בית לבנון", תרם
קובצי עיתונים נדירים בעברית וביידיש. גם למוזיאון הארץ שכרמת אביב, תרם חפצים יקרי ערך.
בשנים האחרונות הקים ביוזמתו, בפיקוחו ועל חשבונו מודל ענק ומפואר של בית הכנסת מהעיר בה נולד ושחרבה
בשואה. מודל זה המוצב בשלוחת "יד ושם" בגבעתיים, אמור למצוא את מקומו במוזיאון "בית התפוצות" שבתל-
אביב.

עד היום, אוסף אלי מנדל את כל שארית כוחותיו, יורד יום-יום מביתו ומרכז סביבו בכיכר המדינה פרלמנט מגוון של
אנשים מהאזור, השותים בצמא מהזיכרונות והידע הרב של האיש.

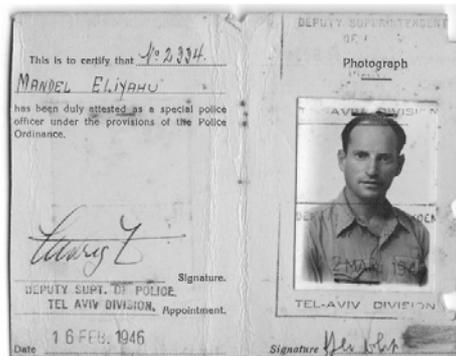
**אנו מצרפים תמונות ומסמכים בהם אלי מונצח בפעילויות ההתנדבות.
על פי הצורך נמסור לוועדה מסמכים נוספים.**

אנו מדגישים את הנקודה:

אלי מנדל, תושב תל-אביב, מהוותיקים שבתושבי העיר, ממת-המעט שחיים עוד בינינו, מאותו דור של נפילים,
מהאנשים שתרומתם הרצופה למען העיר ותושביה החלה עוד לפני למעלה משבעים שנה ונמשכת עד היום הזה:

**אם לאדם מיוחד וסגולי זה לא מגיעה הזכות להימנות על יקירי העיר תל אביב-
למי כן מגיע?**

בברכת שנה טובה ובתודה בשם הממליצים,
וועד יוצאי העיר קובל

סבא-רבא שלי - רבי אליע (אליהו) היה רב בקובל. היו לו שלושה בנים ובת :
סבי יוסף-יהודה, יוסקה, מוינה, רחל.
ב-1912, עם חנוכת בית הכנסת הגדול, נעשה סבי לרב של בית הכנסת, בעל הקריאה
והיה רשאי לערוך חופה ונישואין. ומכל אלה היה לו בקושי כסף להכין את השבת...
לאחר שנפטר סבי, תפס אחיו יוסקה את מקומו כרב של בית הכנסת הגדול. היה לו בן, טוביה
ולו נולדו בת, גולדה, ובן, פאליק שעלה ארצה כחלוץ.
אח נוסף של סבי, מוינה, היה מרהל. נולדו שלוש בנות שנרצחו ע"י הנאצים.
אחות סבי, רחל, נחשבה לצדיקה במשפחתנו והתפרנסה מתפירת לבנים.
בנה, שמואל דקטור עזב את קובל לסלובייה ועבד בבית דפוס, ברח בזמן המהפכה לקייסנברג.
לשמואל היו שתי בנות ובן. אחת מהן, סלובה נישאה למוריס ליברול שהיה לו בית דפוס.
הוא ברח מהנאצים ונפטר מרעב. בנו ניצל ונפטר לא מזמן באוקראינה.
בנו של שמואל, מנדל, חי בקייסנברג וכו' שלושה בנות ובן גרישה, מהנדס שנסע לאמריקה,
שם נולדו לו שתי בנות. אינה נישאה לסשה, עלתה ארצה ולה שני בנים, שמוליק ואשר.
לסבי יוסף-יהודה מנדל היו ארבעה בנים ובת אחת, ברכה.
אחד הבנים, מנדל (מנחם) נמלט ללמברג שבאוסטריה כשפרצה מלחמת רוסיה-יפן ב-1905.
עבד שם בבית דפוס, נשא אשה ונולדו לו בן אליהו ובת אטיקה שנירצחה בשואה.
אליהו מנדל למד רפואה בפראג ושימש רופא בבית החולים בלמברג. לאחר מלחמת העולם
השנייה עלה לישראל, נשא לאשה את פולה בתם סבינה, ציירת ומורה לאומנות בחיפה.
שני בנים נוספים של סבי שלא הסכים שבניו יהיו רבני כמותו, עבדו בבית הדפוס הנודע
בסלבייה, שהדפיס בזמנו את אחת המהדורות המדוייקות ביותר של התלמוד הבבלי.
שניהם נפטרו בצעירותם.
ברכה, בתו של סבי, השתתפה במהפכה של 1905. כשהמהפכה דוכאה, הצליחה להימלט
לאמריקה והקימה משפחה משלה, בן ושתי בנות.
אבי שמואל שהיה בכור הבנים, נשא לאשה את אמי פייגה-לאה, שבאה מהכפר קוזלינץ
שליד מלניצה. אביה, יוסף קובריץ עבד בפרך כשוחט כדי לחסוך כסף לנדוניה לשש בנותיו.
אחיות אמי הזכורות לי: שיינדל, אתל, רבקה פרלמוטר ורחל, שנשאה לחסיד בן ציון בייק,
שכל משפחתה הרשמדה ע"י הנאצים.
לאחר הנישואין, פתח אבי שמואל מנדל חנות לשוקולד בקובל. בתחילה ניהלה אמי את
העסק מפני שאבי שהיה גבר חסון, גוייס לצבא הרוסי למשך שלוש שנים ושירת בו כמתופף.
כאשר נפטרה סבתי, נשא סבי אשה חדשה וצעירה ושמה אסתר רבקה שהיתה אדוקה מאוד.
היא הקימה בביתם "חדר" לבנות וכך סייעה בפרנסת המשפחה. נולדו להם שתי בנות.
האחת נסעה לאמריקה והשנייה נסעה עם בעלה לפאריז.
סבי נפטר בגיל צעיר יחסית. אלמנתו נסעה לאמריקה ובתקופת המנדט עלתה ארצה.
אני, אלי מנדל, עליתי ארצה כחלוץ ואיש השומר הצעיר בשנת 1931.
לאחר שהתאקלמתי בארץ ביקשתי ואף קיבלתי סרטיפיקט להורי, ובשנת 1938 הם הגיעו
באונייה לנמל חיפה.
אבי התאקלם במהירות בישראל. שלושה חודשים לאחר בואו כבר עבד
אצלו איש משלוחים שסיפק ממתקים ושוקולד לחנויות בתל-אביב.
אני זוכר שאבי אמר לי אז: "ארץ ישראל זוהי ארץ זהב..."

אורך ימים ושנות חיים ושלוה יוסיפו לך

16 בדצמבר 2001

אהרון שטיין

אליהו מנדל היו"ר של ארגוננו הגיע ב"ה לזקנה מופלגת – ואנו מציינים את יום הולדתו ה-90 ומקדישים לו הוברת זו – אוסף מאמריו הנבחרים – בעיקר על בני קובל הקדושים שנהרגו ונשחטו ע"י הגרמנים הנאצים ועוזריהם ימ"ש. זהו אוסף של זיכרונות, על חבריו-בני-הנעורים: נוער נחמד ויקר, יהודים פשוטים וחביבים, אנשי עבודה ועמל, שנאבקו על פרנסתם ומחיתתם וברובם הלמו על עלייה לארץ-ישראל. בכתבו מרבה אליהו לכתוב על בתי-המדרש וחסידיה, ומעל הכל על בית הכנסת הגדול. לכן פתחנו את דפי-החוברת בזיכרונותיו על בית הכנסת הגדול.

הסיבה והמניע העיקרי לכתבתו, הוא המוטיב של הנצחה העובר כחוט השני במאמריו. אליהו החליט לבנות דגם של בית הכנסת הגדול לזכר יהדות קובל, בו השקיע את מיטב כוחותיו הנפשיים וכשרונותיו וסיים את מלאכת הקודש בהצלחה. הדגם עם כיפתה היפה הוצב בהיכל-יהדות ווהלין וישמש כאנדרטה לדורות.

בחוברת כונסו פרקי-זיכרונות בעברית וביידיש. הוא מתאר את בית-המדרש של חסידי-רוז'ין בשפת יידיש עסיסית יפה להפליא. הוא מתאר את במת התפילה של החזן עם העמודים המגולפים, את הארון הקודש לתפארת, שאביו ע"ה קנה. הוא מתאר את שני לוחות-הברית והאריות המגולפות של עץ, שהן מלאכת מחשבת מעשה ידי אמן.

מה יפים הם התיאורים והזיכרונות של אליהו, בתקופת לימודיו בחדר של המלמד, שכנהו "ליטאי". היתה לו שיטת לימוד מתקדמת ששום שיטה לא תשווה לה. בצוואתו ביקש המלמד לרצף את הקבר בלוחות הספסלים שיוכל לטעון בבית הדין של מעלה, שלימד וחינך את ילדי ישראל על קרשי ספסלים אלה- והגה אתם בתורה הקדושה יומם ולילה ונטע בהם חיי עולם....

זיכרונותיו על רעי-נעוריו מהימים ההם בקובל, נחרתו בזיכרוננו, אותם הוא לא יכול לשכח את כולם הוא זוכר! כמעט כולם היו בתנועות נוער ציוניים. הם חלמו ושאפו לעלות לארץ ולדאבון ליבנו לא זכו-וסופם השמדה. כולם כותב אליהו, נלכדו בין צפורניהם הדורסות של חיות הטרף הנאצים ועוזריהם-והאחרים צעדו בתהלוכות המוות, הובלו מבית הכנסת הגדול- אל קבר האחים.

חוברת זו מוגשת לאליהו בתודה והוקרה על פעילותו המבורכת בוועד לרגלי יום הולדתו ה-90. מי ייתן שתהא הברכה וההצלחה מצויה במעונו, שיוסיף הרבה שנות חיים בבריאת טובה.

"צדיק כתמר יפרח, כארז בלבנון ישגה... עוד ינובון בשיבה ורעננים יהיו..." תהילים צב התמר והארז שניהם רעננים כל ימות השנה ומשמים סמל לקיום הלאומי ולאורך ימים. גם לעת זקנה ושיבה הם רעננים ודשנים, מלאי כוח עלומים. אנו תקווה שאליהו ימשיך בפעילותו המבורכת כיו"ר פעיל בארגוננו- באותו מרץ וההתלהבות, כפי שנהג בעבר.

אליהו (אליה בקובל, אלי כפי-כל) מנדל, ראש לראשונים של הפעילים בארגון קובל זה עשרות שנים, הלך לעולמו בשיבה טובה ב-28.3.2009. אלי נפטר בביתו בודד וערירי. חבריו הרבים מתקופות חייו הראשונות נפטרו בזה אחר זה כבר שנים רבות קודם לכן. נראה היה שבערוב ימיו כמעט כולם שכחו אותו. שכחו אותו כמנהג הארץ הזאת...

את אלי הכרתי רק לפני כ-13 שנה כשדודתי שרה צורף ז"ל "כפתה" עלי להצטרף לוועד ולהגיע לפגישת היכרות בביתו. אלי טען תמיד שהוא איכשהו קרוב משפחה שלי, משפחת טויב מצד סבתי בלהה, שהגיעה לקובל מהעיירה מלניצה הסמוכה לה, ונישאה בקובל לפעיל הציוני זאב (וולוולה) צורף. מנישואין אלה נולדה אמי, לאה ז"ל. אלי, שהיה בן-בית בקובל אצל הורי אמי, הכיר גם את סבא רבא שלי. הוא תיאר אותו כ"יהודי מכובד, גבוה עם זקן וכובע קסקט", שהיה עוסק עם הסבא של אלי, גם הוא מהעיירה מלניצה, בהפצת סיגריות מוברחות מתוצרת הקיסרות האוסטרית הגדולה. בימי המלחמה העולמית הראשונה היו נוסעים השניים ברכבת המוליכה מקובל הרחק אל תוככי אירופה, וחוזרים משם כשעל גופם מוסתרת הסחורה היקרה...

זכות גדולה נפלה לידי והפכתי בערוב ימיו לידידו ולחברו של אלי מנדל. שעות רבות של "תחקירים" ניהלתי איתו. שמעתי מפיו זיכרונות מהחיים בקובל ומהשנים הראשונות בארץ, אין ספור סיפורים ופרטים מוקלטים, שראוי לקבץ אותם ביחד לזכרו.

איש מרתק היה אלי, איש מלא דעת וחוכמת חיים על אף שמעולם לא למד בצורה מסודרת. בין היתר התעניין והתעמק בכוזרים, בעשרת השבטים האבודים, בחפירות ארכיאולוגיות שלקח בהן חלק. הוא קרא והתעמק בתנ"ך כל חייו. דודתי שרה צורף זכרה, שבשנות השלושים, בכל הזדמנות שהיו באים לשתות תה בביתו הפתוח של אלי ברחוב הירקון, ליד מסגד חסן-בק, לאחר שעזב את הקיבוץ - היו מוצאים אותו יושב ספון בחדרו הצר וקורא בתנ"ך. עד יומו האחרון צפה בחדשות בטלוויזיה והמשיך להתעניין בקורה בארץ מבחינה פוליטית. כל בוקר, עם שחר, היה יושב במטבחו הצר, מול ערמת ספרים ועיתונים - וקורא. הוא היה כאותו "בור סיד" שאינו מאבד טיפה: עד יומו האחרון לא בגד בו זכרונו המעולה ושמר על כל הידע הרב שאגר במוחו.

מחוץ לביתו היה אלי לאדם אחר, אדם שכל חייו התנדב למען הציבור ולמען הזקוקים לעזרה. כבר בקובל הנהיג את "השומר הצעיר" ו"החלוץ". כהכנה לעלייתו ארצה, התגייס לצבא הפולני, כדי לרכוש ידע להגנת הארץ. הוא אומנם היה מתחת לגיל גיוס, אך למטרה זו "הוסיף לעצמו" כמה שנים. הוא עשה זאת על אף מחאת הוריו, שהוא היה בנם היחיד. אלי עלה ארצה כפעיל ציוני, התנדב לשירות ב"הגנה" וב"הפועל" והמשיך בהתנדבותו עד יומו האחרון, כשהוא מנהיג את ה"פרלמנט" של גימלאי כיכר המדינה בתל-אביב, אותם לימד יהדות וציונות מהי.

אלי מנדל אהב את המדינה למרות התהפוכות והשינויים שקרו במהלך 78 השנים שחי כאן. אף כי הרבה ממה שקרה פה לא מצא חן בעיניו, לא הוציא את דיבת הארץ רעה. הוא נותר אופטימי גם כאשר טרגדיות פקדו את ביתו. אשתו הראשונה נפטרה בשנות ה-40, מסיבוך בהיריון, שגרם גם למותו של הוולד... אבל הוא אהב את החיים ודבק בהם בכל כוחו, ולאחר שהתגבר על האסון, נשא אשה שנייה. גם לאחר שלא חש בטוב, בעיקבות לילה קשה במיוחד, לא ויתר על פגישה איתי וכשנפרדנו ובירכתי אותו בבריאות טובה, נהג לומר לי: "אני משתדל, אני משתדל... הו-הו-הו, אתה מחייה אותי..."

בשנה האחרונה נחלש אלי, הלך וכחש, אך רוחו היתה איתנה ומוחו צעיר כתמיד. הוא אילץ את הרופאים לשחרר אותו מבתי-החולים בהם אושפז לא אחת בתקופה האחרונה. כי בכל מצב בריאותי הוא העדיף את ביתו, את מיטתו ואת העיון בספרים שאהב. גם לאחר שנפל, הליכתו הוגבלה וכוחו הלך ותש, הוא לא הסכים להתנוון בבית אבות. הוא גם לא הסכים לוותר על יציאה פעמיים ביום אל חבריו ב"פרלמנט" שאירגן מתחת לעצי הפיקוס שבכיכר המדינה, אף כי לצורך זה היה המטפל האוקראיני שלו חייב לשאת את גופו המצטמק של אלי על כתפיו, מדירתו שבקומה השנייה אל הכיכר.

אלי מנדל היה אחרון הנפילים של אנשי דור המייסדים, שעברו לעולם שכולו טוב. עם פטירתו, לא נשאר ולו אדם אחד מאותן קבוצות של חברי ילדותו בקובל, מתנועות "הצופים", "השומר הצעיר", "החלוץ", מאותם חלוצים וותיקים שהגיעו ארצה לפני שהכורת עלה על העיר. כל קובלאי ובן קובלאי הוזמן בחפץ לב לביתו - בית פתוח אחרון לבני קובל...

עשרות מבני קובל הגיעו בשנים האחרונות לשמוע בצמא את האיש, להתבונן בספריו הישנים, שבתוכם נהג להדביק עדכונים ותוספות. היה גאה באוספים המגוונים שלו: תמונות בתי כנסת, הגדות של פסח, איגרות ברכה לשנה החדשה, כולל יודאיקה, מטבעות ומה לא... היינו מדפדפים יחדיו באלבומי הצילומים עבי הכרס שלו, מתבוננים בתמונה מצהיבה אחר תמונה מקומטת, בהן ניצב מול הצלם והוא רציני ורשמי. כמעט תמיד היה מוצא את מקומו בקצה הימני של החבורה המצולמת, שהוא היה האחרון ממנה שנותר בחיים.

לכאורה לא התעניין אלי במה שכולם התעניינו - בגילו המופלג... עם השנים החולפות שינה בהתמדה את גירסתו לגבי גילו. הסברה היא שהסתיר את שנת הולדתו כסגולה לאריכות ימים. רק פרט אחד שציין לגבי גילו לא השתנה במשך הזמן: תמיד סיפר שנולד בנר שלישי של חנוכה. על פי תעודת הזהות שלו הוא נולד בשנת 1904, כך נקבע על פי התעודות שהביא עם עלייתו ארצה. אבל הוא נהג לספר, שבשנת 1926 הצליח להוסיף לגילו שנתיים-שלוש על מנת שיוכל להתגייס לצבא הפולני בו גיל הגיוס המינימאלי הנדרש הוא 21 שנה. להערכת גילו של אלי יש לקחת בחשבון שהיה מבוגר מחברו הטוב בקן "השומר הצעיר" - דודי שמעון צורף - יליד 1909, והיה צעיר מהמדריכים שלו ב"צופים" - לוסיא חודורוב ופנחס טויב, שהיו ילידי 1904-1906.

אלי נטמן בחלקת אנשי ה"הגנה" בבית העלמין שבחולון, לצד אשתו השנייה, דבורה. הוא בחר בקפידה את חלקת קברו, ליד הכניסה הישנה של בית העלמין, בדרך ההנצחה הראשית המוליכה גם אל מצבת יהודי קובל. שם הוא טמון כשפניו אל שורת גלי-העד של קהילות ווהלין שהושמדו בשואה, אל נעוריו, אל עולם קסום שאבד, עולם שאת זכרונו נצר וטיפח כל חייו...

עם פטירתו, איבד ארגון יוצאי העיר קובל את הבכיר בחבריו! יהי זכרו ברוך.

-אלי מנדל- **שיחה עם צבי חיים פולישוק**

אני לא זוכר את אלי מנדל מקובל. שמעתי אולי. רק כשבאתי לראשונה ארצה בשנות השלושים שמעתי שמדברים עליו, מזכירים את שמו. הייתי ב"מתחם הקובלאי", ברחוב הירקון, דרומה לרחוב אלנבי והרחובות החוצים אותו, בסמוך למסגד חסן-בק. לא התעניינתי בו, הבנתי שהוא מצבב כמוני, מחפש עבודה. הסתבר לי אחר כך שאלי היה קרוב מאוד לאורי אלפרט והשתדל אצלו למען הקובלאים. ידעתי על אלי מנדל שהוא עסקן כלשהו, מעורה במפא"י. לאלי מנדל התוודעתי בפעם השנייה כשהגעתי ארצה.

בשנת 1967 כשפתחתי את החנות באתי איתו בקשר עסקי. היתה לו חברת הפצה, היה אחד מאלה שעסקו בהפצה שהיו קיימים בתל-אביב, ולא מהגדולים שביניהם. למעשה מכל חברות ההפצה שסיפקו לי עיתונים הוא היה הכי קטן. היה מפיץ את עיתון הספורט, שהיה אז במתכונת יומית וחוצץ מזה הפיץ גם ספרים, ספרי "פוקט בוק" (ספרי כיס) זולים. גם התוכן היה זול. החברה שלו מנתה 3-4 חברים וכל זמן שהחנות שלי היתה פתוחה הייתי איתו בקשר עסקי. היו עוד 2-3 חברות הפצה שהפיצו את העיתונים החשובים. "הארץ", "דבר", "למרחב" "על המשמר". "מעריב" ו"ידיעות אחרונות" הפיצו בעצמן. היא היה עומד ליד השולחן ומיין את העיתונים. כל חברות ההפצה היו רק אורזים את הסחורה והיו נותנים לאיזה נהג עם כלי רכב שהיה מחלק בין החנויות. כל בוקר כבר לפני 7.00 בבוקר, היה השליח מגיע וזורק את החבילה בפתח החנות שעדיין היתה סגורה. ספרי הכיס היו קונים, היו זולים - ספרי מתח, ספרי טרזן שכאלו, פורנוגרפיה. לא קנו הרבה שכאלו כי מסביב לחנות גרה אוכלוסייה יותר אינטליגנטית. זה היה טוב בשביל התחנה המרכזית. לחברות ההפצה הייתי משלם רק עבור העיתונים והספרים שהצלחתי למכור. מה שנשאר היינו מחזירים. אז הם קבלו בחזרה. עיתון הספורט הפסיק עם הזמן לצאת כי כל העיתונים הכניסו גם מדור ספורט. כנראה והחברה של אלי מנדל התבססו מאוחר יותר רק על הספרים האלו. את הספרים הטובים הפיץ אז ברומפמן שהפיץ גם את הג'רוזלם פוסט, או "גד" שהפיץ גם את הארץ, דבר ולמרחב. את עיתון הספורט קנה בעיקר הנוער. באותו זמן התחילו לבנות את היכל ווהלין וכשהיה בא להיכל ווהלין היה נכנס אלי. היה אדם מלא מרץ ורגזן... היה מתרגז, אבל היה עובר אחר כך ולא שמר זאת בליבו. לא שמר טינה. הרגזתי אותי, כן, זה היה קורה לפני החגים הגדולים. חברות ההפצה היו דוחפות קופסא די גדולה מלאה בכרטיסי ברכה. הייתי מקבל כ-5 קופסאות לראש השנה. אמרתי לאלי: אל תשלח לי כל כך הרבה. שלח חצי, רבע. חברות ההפצה הכניסו קופסאות כאלו בכח דחפו. לא מכרתי הרבה כרטיסים שכאלו. הילדים היו באים, נוברים, מקמטים וקורעים. הרבה לא היה לי ממכירת אגרות השנה טובה. אלי היה מתרגז כי הייתי מחזיר לו, כמו שהחזרתי גם לאחרים. כל השנות טובות היו דומות.

על קובל לא דיברנו. התחלתי לבוא להיכל ווהלין רק לאחר שסגרתי את החנות, בשנת 1977. את אלי מנדל ראיתי כשהסתובב בזמן בניית היכל ווהלין. הסתובב עם העובדים, עם המהנדסים. היה מעורב בזה מאוד. לא הייתי במפגשים חברתיים איתו. הוא היה בשנתון גבוה ממני. אני מניח שמבוגר ב-6-7 שנים ממני. יותר מאוחר, למעשה משנת 1978 התחברתי לאלי והוא סיפר לי עצמו ועל אביו אותו הוא הוציא מקובל ברגע האחרון. אביו היה מהלך עם עגלת תינוק בהם העמיס דברי שוקולד אותם הפיץ לחנויות. כך הוא עשה פרנסה. אלי לא השתנה באופיו מהעת האחרונה. הוא היה דוגרי. מה שלא מצא חן בעיניו אמר לך בפנים. היה רגזן, אבל לא היה אדם רע. אני זוכר שגם בשיבות הוועד היה מדי פעם מתרגז, היה אומר: "אתם מדושני עונג" או משהו כזה. התרגז אבל היה שב מיד למזגו הרגיל. אהב להתרועע עם אנשים. היה עסקן בדמו, אבל אדם ישר, לא עשה מזה עסק פרטי משלו, מה שאי אפשר לומר על אחרים.

אלי מנדל, לזכרו

כתבה: יהודית כפרי

הראשונה שסיפרה לי על אלי מנדל לפני 14 שנים היתה אמא שלי שינדל, שכמותו נולדה בקובל וחיתה שם בנעוריה, והצטרפה שם לתנועת "השומר הצעיר", שאלי מנדל היה ממקמיה בקובל של ראשית שנות ה-20 של המאה ה-20.

התחלתי אז לאסוף חומר לכתיבת סיפור חייה של אמי, וכשהגענו לפרק "השומר הצעיר", היא אמרה: אלי מנדל!

שוחחתי איתו בטלפון וביקרתי בביתו וזכרתי משם את פמוטי הכסף הגדולים שהביא איתו מביתו בקובל. והמון חוברות. ואת היותו לבד. כמו שצבי כתב בחוזר שהודיע לנו על פטירתו: "הוא נפטר בביתו ערירי וגלמוד." הוא היה ערירי גם בחייו שנים רבות, אבל גלמוד הוא לא היה. היו לו יוצאי קובל ששמרו על קשרים איתו, ואולי עוד יותר מזה היתה לו קובל עירו, שנשא אותה בזכרונו ובלבו ובנפשו כל חייו, וכתב עליה וסיפר עליה- קובל היא שמלחמת העולם השנייה לא הותירה בה כמעט אבן על אבן, ובית הכנסת הגדול המפואר שלה הפך להיות בית מלאכה או מחסן ומעשרות אלפי יהודיה לא נותר גם יהודי אחד. אבל הוא זכר אותה כמו שהיתה עוד לפני שהמלחמה הפכה את פניה כמעט לאין הכר.

הוא בנה מינאטורה מרהיבה ומדויקת של בית הכנסת שאליו היה מלווה כנער את אביו בשבתות. הוא זכר את הרחובות את הבתים את האנשים את כיכר השוק את נהר הטוריה את השומר הצעיר, את הפעולות בקן, הטיולים, השירים. ואת אמא שלי בתוך סיפור הנעורים ההוא. הוא הפגיש אותי עם דמות אמא שלא הכרתי- נערה דקה, יפה, כשרונית, רומנטית, שאף פעם לא הסכימה לספר לי על חוויות האהבה הראשונות שלה, והתרעמה למה אני בכלל שואלת. בדברי על דמותה זו, שהבאתי בספרי עליה- אסיים את המילים האלה לזכרו היקר לי ולזכרה של אמא.

הקבוצה של שינדל בשומר הצעיר בקובל, 1929, יושבת שלישית מימין

אליהו מנדל: הייתי מבוגר משינדל בחמש שנים. אני ואידליה הלפרין וגרישא ביים ועוד שניים-שלושה חברים היינו ב-1925-1926 מנהלי (ראשי) הגדולים. אנו הנהגנו את השומר הצעיר בקובל. אני הייתי ראש גדוד של היותר גדולים, ושינדל היתה בשכבה היותר צעירה.

אני זוכר אותה ילדה רוה, צמוקה כזאת, עם שערות בהירות, די חיוורת אבל יפה. אם אנו היינו בני שש-עשרה-שבע-עשרה, היא היתה אולי בת שתים-עשרה-שלוש-עשרה, והיא תמיד היתה נכנסת בינינו, בין הגדולים. היתה תמיד ילדה מאוד רומנטית. אידליה הלפרין, שהיה מבוגר ממני בשנה, היה ראש הקן. והיא - היא מכחישה את זה עכשו - אבל היתה לה עם אידליה איזושהי נגיעה, היתה לה הרבה הרבה סמפטיה לאידליה. הוא היה בחור גבוה, רוה, ודי יפה, ובעל יוזמה גדולה מאוד. כולנו - אני ואידליה וכגן ובוים, חיבבנו את שינדל. היא היתה יותר רומנטית מכל יתר הבנות. היתה כבר אז כותבת שירים בעברית - היתה היחידה! אחרי כן היו בנות שכתבו פרוזה ופואזיה, אבל אז, בתקופה המוקדמת הזאת, רק היא כתבה. נשארנו בזכרוני ארבע מלים מאחד השירים שלה: "אני היחפה ואני הפרועה!", היתר אני כבר לא זוכר. זה עשה עלינו רושם גדול. היא כבר למדה ב"תרבות" והיתה יותר רצינית ובעלת כשרון הבעה מיתר הבנות. כפי שאמרתי, היא הרבתה לשהות בין הגדולים, ואידליה הלפרין מצא חן בעיניה.

יהודית: איך הוא התייחס לזה?

אליהו מנדל: הוא, איך שאומרים בידיש, זטואינטונירט - זה מצא-חן בעיניו. לאידליה היו עוד כמה אהבות.

יהודית: כלומר, הוא היה קצת דון זואן?

אליהו מנדל: דווקא לא. אצלנו לא היו דון זואנים בקובל. דון זואן גדול היה בן שם. הגענו עד לידי כך שאני ואידליה ועוד כמה מהגדולים - שכבת הקשישים זה היה כבר - השתדלנו שיסלקו אותנו מהגמנסיה, ובאמת סילקו אותנו מהגמנסיה והוא עזב את קובל. אילו נשאר עוד שלושה-ארבעה חודשים זה היה אסון לקן, מכיוון שכשהיינו באים אליו לחדר לבדוק - אנו פשוט בגסות נכנסנו לחדרו - אז היינו מוצאים אותו עם ילדה אחת על ברך זו וילדה שנייה על ברך זו, והשלישית באמצע. הן היו חניכות תנועה - אמא שלך עוד לא כי היא היתה עוד צעירה, אבל היו באות אליו הנערות הכי יפות מהקן, כמו זבובים הן נמשכו אליו והיו באות אליו הביתה. זה היה אסון אצלנו, אסון! וזה התחיל להגיע לאמהות. היו לו גם עניינים עם המורות. עם מורה אחת הוא הסתבך. אז גם לכן לא חידשו לו את החוזה בגמר השנה, והוא נהפך לבית"ר. במלחמה הגיע לגטו ורשה, היה מאחרוני הגטו ואחרי המלחמה הגיע ארצה.

יהודית: ומה היה הסגנון של אידל'ה? אתה אומר שהיו בנות שנמשכו גם אליו.
איך הוא התייחס לכך?

אליהו מנדל: אצלנו כשבחור היה כבר אחרי שנתיים-שלוש שנים היכרות עם
ילדה בצורה כזו - כשהוא הגיע לנשיקה על היד זה היה כבר הגענו לשמים! אז ככה,

אם זה היה בצורה כזו, אידל'ה היה מאושר, אבל הוא לא יכול היה להעז לקחת את היד
של שינדל ולנשק אותה על היד, לזה זה לא הגיע. ככה זה היה אז. היינו מאוד
קונסרבטיביים.

יהודית: אני מניחה שזה היה גם בגלל המסורת מהבית - הרי באתם כולכם
מבתים דתיים

אליהו מנדל: מבתים דתיים. לא מאוד חרדיים, מכיוון שוהליניה, קובל, הצטיינה
לא בחרדיות אלא רק בדתיות, בחסידיות. אצלנו שלטה החסידות, לא היו "מתנגדים".
יהודית: בכל אופן, בדור של ההורים שלכם לא היה אפשר להעלות על הדעת
קשר בין בחור ובחורה שלא במסגרת הנשואין?

אליהו מנדל: כן. חוץ מהאינטליגנציה שהיו יותר מתבוללים. אצלם כבר היו
אהבות ויחסי מין. היו ראינו את זה. אבל ודאי שזה לא היה אצל ההורים שלנו ולא
אצל חברי השומר הצעיר. כולנו היינו הולכים לבית-כנסת, לשטיבעל, לא התפללנו
אבל הלכנו לבית-כנסת בליל שבת ובשבת. הבנות לא; אבל הבנים. כל חניכי השומר
הצעיר היו מבתים מסורתיים, דתיים.

יהודית: ושמרו על יחסים דומים לאלה שהיו אצל ההורים?

אליהו מנדל: כן, כן. היו כמה אהבות שנגמרו בחתונה, והם באו ארצה והמשיכו
לחיות יחד פה בארץ.

יהודית: איך התייחסתם ליחס המיוחד של אמא לאידל'ה?

אליהו מנדל: אוי, חיבבנו אותה מאוד! מכיוון שהיא היתה ילדה יפה, חיוורת
כזאת, דקה, ולהשוות עם יתר הבנות שהיו שמחות וגנדרניות, היא היתה אחרת לגמרי.

סבינה מנדל, קרובת משפחה של אלי מנדל כתבה בספר האורחים של אתר העיר קובל: כתיבתו המרגשת של אלי מנדל בן קהילת קובל

דפדפתי באתר יוצאי קובל ומצאתי את קורות משפחתי המורחבת, עם צילומים נדירים שלא הכרתי
של אבי ד"ר אליהו מנדל, בן דודו של אלי מנדל.

כתיבתו של אלי מנדל דודי, מרגשת ומדויקת.

האיש המדהים והנדיר הזה כולו מלא ביחס חם ובגעגועים ובכבוד לעברו ולעבר הקהילה ממנו
בא.

מודה לו ולכם על חוויית הקריאה שחווייתי עכשיו

סבינה מנדל. חיפה, 29.3.2008

אלי מנדל, קטעים מתוך שיחה חופשית עם: ד"ר מרדכי זיו

על קיר בביתי תולה תמונה מוגדלת של אלי מנדל בצילום קבוצתי עם המשורר שאול טשרניחובסקי. הצילום המקורי צולם בקובל בשנת 1928, הייתי אז תלמיד בכיתה ב'. אני זוכר את שאול טשרניחובסקי כשבא לביקור בבית הספר העברי "הרצליה". היה לנו אולם גדול מאוד והוא ישב על הבמה עם מנהל בית הספר יעקב קוברנינסקי והמורה מרדכי חיים הוכברג, המורה שהיה האבא הרוחני שלי. בצילומים הקבוצתיים אלי על פי רוב יושב בצד, בצדה הימני של החבורה. בתמונה מתועדת הפגישה בין שאול טשרניחובסקי עם בוגרי תנועת "השומר הצעיר" בקובל. לידו של טשרניחובסקי נמצא גם יהודה גלפרין שעשר שנים מאוחר יותר היתה לי הזכות להיות בן בית אצלו בקובל. אלי היה בחברה הטובה של צעירי קובל, זו היתה האליטה של החברה הציונית הכללית של קובל.

את אלי לא הכרתי בקובל. הוא עזב את העיר ועלה ארצה בשנות ה-30 המוקדמות ואני הייתי אז נער כבן 12. בשנות ה-50, בתקופת היקלטותי בארץ, שירות בצבא והתמחותי ברפואה, עדיין לא נקלעו דרכנו. שמעתי על האיש ועל כך שלאלי היו בדרך כלל פונים בבקשת עזרה. היה איש מפתח במציאת עבודה לבני קובל.

עם השנים נפגשנו בכנסים השנתיים של ארגון קובל. הייתי מעוניין להכיר אותו, עשינו היכרות והמשכנו ביחסי חברות טובים עד יום מותו. לא ביקשתי ממנו אף פעם שיעזור לי או למכרי. אבל תמיד שמענו על הפעילות של אלי מנדל. היה תמיד במרכז הפעילות של בני קובל, היה אכפת לו מהכול. התעניין בכולם, לא היה אדיש. מספיק שפנית אליו לעזרה והוא היה רושם זאת על לוח ליבו ופועל ועוזר.

בישיבות וועד היה לעיתים מביע את דעותיו במין "רוגז אכפתי" שכזה. היה אכפת לו מאוד ממה שקורה והביע זאת בטונים גבוהים. אבל לא היה חס וחלילה נוקם או נוטר. היה לו אופי מיוחד של אדם שאכפת לו מהסובב.

אלי היה אדם שקרא, קרא הרבה וקלט וזכר כ"בור סוד שאינו מאבד טיפה". אפשר היה לשוחח איתו על כל נושא. לאלי מנדל היתה נטייה חזקה להתעניין ולעזור לאנשים.

שאול טשרניחובסקי בקובל. עם הקשישים (הבוגרים) של תנועת "השומר הצעיר". 1928.

A FEW WORDS ABOUT ELIE MANDEL

The first time I met Elie Mandel, I had the impression I've just found a member of my family. We didn't know one another before but at once, he made me feel I was a member of the Kovel family, though I wasn't born there and have never been in this town! This recognition was very important for me.

In this huge Kovel family, he was one of its main ancestors.

Every time I was in Israël, I visited him. His knowledge of Kovel's history and of the Jews living there was incredible! When I was listening to him, I could easily imagine the life in Kovel.

Even when he was tired, the main point for him was to relate Kovel, always in a warm atmosphere.

He transmitted me both strength and confidence to continue my researches.

Hava Buchwald (Paris)

**Elie and Hava, Tel Aviv,
summer 2008.**

אלי מנדל ליד מודל בית הכנסת הגדול בקובל שהגה, תכנן, הקים ומימן והמוצב כיום בהיכל יהדות ווהלין בגבעתיים.

דברים לזכרו של אלי מנדל ז"ל

כתבה: רינה יוגב

אני בתם של דוד קלקה מקובל ויונה (ינטל) גרויסר ממצ'יוב.

בבית שמעתי הרבה את השם אלי מנדל. אולם את האיש לא הכרתי.

לאחר שהחלה סקרנותי לגבי מקום הולדתם של הורי והחלה מעורבותי בערך לפני כשנתיים, נפגשתי עם אלי. הבאתי תמונות שאבי ז"ל הביא איתו מנעוריו עם החברים והידידים מהעיר. אני זיהיתי מספר מצומצם של אנשים, רק אלה שהורי שמרו איתם על קשר כל ימי חייהם והמשיכו להיפגש בביתנו ובמאורעות משתפים. כשהראיתי לאלי את התמונות הוא זיהה את רוב האנשים עצמו וגם סיפר כל מיני סיפורים ומעשי קונדס שעשו ביחד וזה בהיותו כבר קרוב לגיל 100. אבי היה יליד 1907 זה אומר שאלי היה באותו הגיל. הוא זכר הרבה סיפורים על כל מיני אנשים ומעשים שקרו בקובל. כאשר היה עוד מגיע למפגשים בבית ווהלין הייתי ניגשתי אליו ומציגה אותי כבתו של דוד קלקה היה אומר "הו-הו, הוא היה חבר טוב שלי". זה חזר על עצמו בכל פעם שנפגשנו.

מכיוון שאמי ממצ'יוב סיפר כיצד הנוער מקובל היה הולך ברגל למצ'יוב דרך השדות על-מנת לפגוש להתרועע ולצאת לבלות עם בנות מצ'יוב. זכר המון וידע לספר הרבה סיפורים.

מאד- מאד נהניתי בחברתו והצטערתי שלא הכרתי אותו קודם לכן. כל מפגש אתו רק הגביר את סקרנותי. כעת עם לכתו אבד אוצר בלום של ידע על העיר ועל האנשים.

נפגשנו עמו כמה פעמים ביחד עם עוד אנשים ובעיקר עם צבי רז וכל מפגש היה מרגש ומעשיר מאד.

אנו חבים לו חוב גדול ועצום על כי שמר ואף ידע להעביר את ידיעותיו, מסמכיו ותמונות, חוברות ועוד אשר היו על העיר.

חבל חבל חבל

יהי זכרו ברוך לעד

רינה יוגב, קריית-אונו,
אפריל 2009

**אלי מנדל ז"ל ואבי דוד קלקה
ז"ל, עם כל "החברה".**

**אלי בדיוק במרכז. אבי לימינו
(שמאל בתמונה) עם הקרחת.
לשמאלו מוטל ארליך ומתחתיו
יצחק פינקלשטיין.**

אלי בחברת בני גילו של אבי שנולד בשנת 1907. אני מניחה שאף הוא בן אותו מחזור.

איגרת לזכרו של אלי מנדל- חיה קוזניץ-רפפורט:

בסד

שלום וברכה.

גם אני הצטערתי על לכתו של האיש אליק מנדל- לעולמים.
למרות שהיה ערירי- רבים היו בניו. תמיד היה מוכן להקשיב לזולת, לעודד, ליעץ, ולעזור.
ידיד נעורים של אבא- עוד מימי קובל בפולין. נעים היה לשוחח אתו, איש יודע ספר, בקי
בהיסטוריה, בפוליטיקה ובציונות.

סיפר על אביו, יהודי חסידי, שעוד הספיק לעלות לפני השואה, התיישב בת"א והיה סיטונאי מזון.
אליק עלה ארצה כצעיר ושימש כנוטר בגליל, כך שלמעשה הכיר את כל פקידי משרד הביטחון עוד
מאותה תקופה, ובעזרת אותם קשרים עזר להרבה יהודים.

כאשר נפטר אבי ב-1999, אלי מנדל כתב עליו כתבה בעיתון שהוציא וסיפר על המנגנים
והכליזמרים שחיו בקובל, ועל משפחתו של מוניש קוזניץ- אבי ז"ל.

ההתעסקות בהנצחת קובל החיתה את אלי והוא החיה את קובל מחדש.
נפטר בגיל 104 בת"א. יהי זכרו ברוך.

ראוי לציין את דודתי- הינה ליסטר תבל"א- שטיפלה בו בשנים האחרונות במסירות.

חיה קוזניץ- רפפורט
ירושלים- אייר- תשס"ט

הספד לאליהו מנדל ז"ל

דור הולך ונעלם...
קבלתי את הידיעה בדבר מותו של אליהו ז"ל בצער עמוק, כי חבל על כל דאבדין ולא משתכחין. זאת למרות שנפטר בשיבה טובה וגיל מופלג.
אליהו ז"ל היה שכן שלי בתקופת ילדותי. גרנו דלת מול דלת. אני זוכר אותו כמסביר פנים, תמיד אהב לעזור לאנשים. הייתי מבקר אותו בדירתו למרות פער הגילים בינינו, כאשר הייתי רוצה לקרוא עיתון.
אצלו אפשר היה למצוא עיתונים כי הוא עבד אז במערכת או בדפוס של אחד העיתונים. הוא גם אסף בולים. הוא נתן לי הרצון והדחיפה לאסוף בולים.
דרכנו נפרדו לאחר שעברתי לגור ברמת גן. רק לפני כשנתיים פגשתי בו באיגוד ווהלין, שעון על מקל ובקושי הולך. אך שמחתי לפגשו כי נזכרתי בתקופת ילדותי ויחד העלנו זיכרונות מהעבר.
קהלת קובל אבדה שני עמודי תווך בתקופה קצרה, חבל.

אתכם באבלכם
יעקב מור, דור ההמשך

איך פגשתי את אלי מנדל

בצער רב נודע לי מכם על פטירתו של אלי מנדל.

את אלי פגשתי בכיכר המדינה בתל אביב. כל יום היה אלי צועד בכיכר וכך גם אני, וכך היה סיפור המפגש: אמי שרה ברודר, גולדהבר נולדה בקובל למשפחה של 4 בנות ובן. אמי כחלוצה עלתה לארץ בשנת 1933. פה פגשה את אבי שגם הוא הגיע מקובל.
באחת הפגישות של יוצאי קובל ודור ההמשך, ניגשתי לאלי מנדל כי הוא נראה לי זקן השבט. שאלתי אותו אם במקרה הכיר בקובל את משפחת ברודר.

"מה זאת אומרת" ענה לי מנדל, "יחזקאל ברודר, האח של אמך, היה החבר הטוב ביותר שלי!"
ואני אמרתי: "איך ההורים שלי לא ידעו על כך?"
"מה זאת אומרת" ענה לי אלי, "היינו מרבים להיפגש אני והוריך, וגם רכשתי שני ציורים שלך" (אני עוסקת באומנות).
קבענו להיפגש למחרת בכיכר המדינה בשעה 5.00 אחר הצהריים. כל הלילה לא יכולתי לעצום עין.

וכך כמו שהחלטנו, נפגשנו על ספסל בכיכר המדינה.
"אני הייתי החבר הטוב ביותר של יחזקאל. היינו יחד בביה"ס ובתנועת נוער ציונית. בשלב מסוים עזב יחזקאל את ביה"ס ולמד צורפות. כאשר הפך להיות צורף עזב את התנועה, התלבש כבורגני עם מקל ומגבעת ודרכנו האידיאולוגיות נפרדו. כאשר עליתי לארץ בא להיפרד ממני בתחנת הרכבת..."

"ספר לי איך נראה הבית של סבתא וסבא שלי"
ואלי: "זה נראה כמו כל בית עם אמא במטבח ואבא עם זקן ארוך..."
"איזה רהיטים היו שם?"
ואלי: "שולחן, כסאות... עברו כל כך הרבה שנים ומראות הבית נשכחו ממני".

מסתבר שהורי הרבו להיפגש עם אלי בביתו. הוא היה הזיכרון היחידי ששרד מהימים שהייתה משפחה.
אמי שרה היתה היחידה ששרדה. אני גדלתי בלי סבתא, סבא, דודים, דודות ובני דודים. תמיד קינאתי בילדים שהייתה להם משפחה.

דבורה גולדהבר - בלום

תל אביב, 15.5.09

אלאלי מנדל 1929

את אלי מנדל הכרת לדאבוני, רק לפני שנתיים והוא בן 98, אדם בעל ידע רב, יוזמה ועשייה.

בפעם הראשונה בביקורי בבית ווהלין, כאשר הגענו למפגש הקבוצה לקראת נסיעתנו לאוקראינה ביוני 2007, הפריט שהרשים אותי ביותר, היה דגם העשוי עץ של בית הכנסת המפואר שהיה בקובל. השחזור היה פרי יוזמתו המבורכת של אלי מנדל. מאוחר יותר, הוא סיפר לי על רצונו העז להנציח את בית הכנסת והיה גאה מאד על כך.

מאחר ולא היה לי שום אינפורמציה על העיירה מציוב הסמוכה לקובל, שבה נספו בני משפחתו של אבי- משפחת מנדלבוים. היפנה אותי צביקה רז לאלי מנדל, שלדעתו יוסיף לי ידע בנושא.

התקשרתי לאלי והוא בשמחה רבה נהנה לבקשתי.

אלי קיבל אותנו - בעלי יובל ואותי-שרה בסבר פנים יפות. הרגשנו את החמימות שבו והרצון לתרום לנו את כל הידע הרב שלו על העיירה מציוב. אלי שיתף אותנו בזיכרונותיו הרבים מאותה תקופה על ימי ילדותו והפעילות בתנועת ה"שומר הצעיר" בקובל ומציוב. ביתו של אלי מנדל הכיל אלבומים, ספרים ותעודות הוקרה הקשורים לפעילותו למען הנצחת יהודי קובל והסביבה. אלי מנדל היה אדם מיוחד, נלהב ומלהיב. הרגשנו כלפיו חיבה מיוחדת, דיבורו היה שוטף וכל רצונו היה לספר לנו עוד ועוד. דרך חוויותיו מאותה תקופה, המקומות (בית - הכנסת, בית הספר, תנועות הנוער) ההווי היהודי והציוני, יצר בנו את הרצון לדעת ולהכיר את הרקע שבה חיה משפחת אבי..

היה לנו זכות גדולה להכירו לשמוע מפיו על תקופה זו.

יהי זכרו ברוך.

שרה פוקס לבית מנדלבוים

אהרון שטיין ז"ל

חברנו היקר והבכיר, בן דור ראשון ליוצאי קובל

אהרון (ארקיה) שטיין ז"ל

הלך לעולמו בחול המועד פסח, 13.4.09

והוא בן 86 שנה

ת.נ.צ.ב.ה

אדם אופטימי מלא שירה,

איש ציבור פעיל ונמרץ משחר נעוריו

יו"ר ארגון יוצאי קובל ואגוד יוצאי ווהלין העולמי

תנחומינו למשפחה

אהרון שטיין (עומד), מפקד בבית"ר הצעירה, נושא נאום במחנה המעבר באיטליה, לאחר המלחמה לפני העלייה ארצה.

אהרון שטיין, יו"ר אגוד ווהלין העולמי נושא נאום בערב יום השואה 2004

אהרון יו"ר אגוד ווהלין בישיבת ההנהלה

ראיון עם: **אהרון שטיין** 23.2.2005
מראיינים: מלי וורצלבסקי, צבי רז (תמלול)

המשפחה בקובל

אהרון: להורי נולדו שלושה בנים ובת. בת אחת נוספת היתה מאומצת. האח המבוגר ממני, שייקה, יליד שנת 1919 נעלם לפני המלחמה, אנחנו לא יודעים מה עלה בגורלו. אחי הצעיר נחמיה, שכונה אמה, ניצל ועלה ארצה. הורי, אחותי הבכורה, חייקה והאחות המאומצת שיינדל, כולם נספו בשואה. למעשה האחות המאומצת היא בת דודתי, יתומה, היא היתה יותר מבוגרת מכולם, נולדה בשנת 1917. היא היתה בבית כמו בת. והיה אצלנו עוד אחד, קרוב משפחה, שרוליק- ישראל, שהיה מבוגר מאיתנו. הוא התגורר בביתנו כשנה וחצי לאחר שחרורו מבית הכלא הפולני. הפולנים אסרו אותו לכמה שנים באשמה שהוא קומוניסט, וכשהוא יצא מבית הסוהר היה ממש קומוניסט, שם הוא למד את הקומוניזם... לא, הורי לא פחדו להחזיק אותו, קיבלו אותו ברצון, הרי שחררו אותו והוא היה בן משפחה...
ההורים באו מעיירה קטנה (סקולה). לאמא שלי היתה אחות בקובל, להם היתה חנות בשוק של ה"שטאט" (העיר העתיקה של קובל), חנות של קמח, וכל מיני דברים כאלה. זה היה חצי חנות וחצי דוכן. בחנות היו מאכסנים את שקי הקמח. מדי פעם ביקרתי שם והדודה תמיד היתה מכבדת אותי במשהו...
היו ביקורים בין המשפחות, אבל לא היו ארוחות משותפות. היו ביקורים של קרובי משפחה וידידים. עם החברים היו מקיימים פגישות. כל החיים החברתיים זה היה ב"קנים" של התנועות.
אנחנו גרנו ב"חולות", שם היה טוב יותר לחיות. ב"חולות" היתה כל התרבות, ביה"ס עברי, הגימנסיה העברית, הכל היה שם מרוכז יותר, שם היתה הציונות והכל. ב"עיר" (הישנה) היה ביה"ס אחד עברי ע"ש ד"ר קלומל. ב"עיר" היו מרוכזים הרבה יותר אנשים עניים. ב"חולות" אני ראיתי מעט מאוד אנשים (שהיו ממש) דתיים, היינו די מנותקים מהם.

בית ציוני

היה לנו בית ציוני, כולנו (הילדים) היינו חברי תנועות נוער. הבית שלנו היה בית של פעילות חברתית ציונית, אבי ניהל בקובל מספרה, הוא היה מורה לשעבר בעיירה קטנה, שבא לקובל אחרי מלחמת העולם הראשונה עקב המצב הכלכלי שהיה אז קשה מאוד. בקובל יעצו לאבא שילמד מקצוע. אבא שהיה מורה, היה "סמהוק" (אוטודידקט), ידע עברית מבלי ללמוד בביה"ס. אותנו האבא שלח לבתי ספר עבריים. למעשה אני הייתי היחיד מכל הילדים שהלך לביה"ס פולני (עממי). לא יודע מה בדיוק הייתה הסיבה לכך. הלימוד בבית הספר הפולני היה ללא תשלום. כנראה באותו זמן המצב בבית היה לא כל כך טוב. החיים היו לא קלים, הם היו קשים מאוד. למדתי בביה"ס הזה 3 – 4 שנים ועזבתי בטריקה משום שקבלתי עונש: המורה לקח סרגל והרביץ לי כי ציירתי את נשיא פולין- את משחרר פולין- פילסוצקי. המורה אמר: "אתה עושה קריקטורה ממשחרר פולין, מהנשיא שלנו!".

ש: היתה לדעתך בהתנהגות המורה אנטישמיות?

אהרון: לא חושב, פשוט מאוד הוא נפגע מהציון, זה לא מצא חן בעיניו. ציירתי את הפרצוף של הנשיא עם שערות של ייזיק - שערות קיפוד. אהבתי לצייר את זה כך. הייתי אז בן 13, וההורים העבירו אותי לביה"ס עברי. בקובל היו 2 בתי ספר עבריים, למדתי ב"הרצליה", בבית הספר שב"חולות".

ש: קראת ספרים, ספרים בעברית, בפולנית?

אהרון: כן, את ז'ול וורן אהבתי מאוד. היו לנו הרבה ספרים בבית. בפולנית לא קראתי.

מ"השומר הצעיר" אל בית"ר

המצב בשנות ה-30 לא קל היה, אבל היינו חברה של חינוך ציוני, הדגש היה על חינוך ציוני. היית הולך אצלנו בעיר (ב"חולות") וסביבך שמעת שמדברים עברית. האח הגדול שלי הלך אז ל"חלוץ צעיר", ואחר מכן ל-צ.נ.ק. זה היה מרכז "החלוץ" בוורשה. אחותי ואני הלכנו ל"שומר הצעיר". למעשה האבא היה יותר שמאלני מאיתנו. לא ידעתי מה זה שמאל ומה זה ימין, אבל כשהחלטתי יום אחד שאני עוזב את השומר הצעיר ועובר לבית"ר, היה כמעט אבל אצלנו בבית: מה זה? ללכת לבית"ר? חולצות החומות של מוסוליני... זה היה "טרייפ" אצלנו בבית.
ב"שומר הצעיר" הייתי כ-3 שנים, כבן 14 כשהצטרפתי לבית"ר.
ש: למה עזבת את "השומר הצעיר"?

אהרון: עברתי לבית"ר בגלל הבנות היפות. (צוחק). היו- היו, לא חסרו בקובל בנות יפות... אני סתם מתבדח. בבית"ר היה לי חבר טוב מאוד, **פנחס קופלברג**, גם מצאה חן בעינינו הגישה בבית"ר: המסדרים, הטקסים, הממלכתיות. גם ב"שומר הצעיר" היו מסדרים, אבל שונים. אני הייתי בקבוצה הכי צעירה בבית"ר ולקריאה: "שמעו צעירים"

ענינו: "נעשה ונשמע" כמו בתורה- קודם נעשה ואח"כ נשמע. אני לא ידעתי מה זה שמאל, מה זה קומוניסטים. דמיינתי קומוניסט כאדם מאוד שלילי, בבית"ר הפכו את הקומוניסטים לאנשים שחורים, ככה זה היה מקובל לחשוב אז.

ש: אתה יודע שכמה מהקובלאים וחברי בית"ר מאוד כועסים עליך (עז היום) כשאתה אומר שלמעשה לא היתה לך אידיאולוגיה כשהצטרפת לבית"ר...

אהרון: ולהם הייתה אידיאולוגיה? איזו אידיאולוגיה היתה להם?

ש: שארץ ישראל זה המקום היחידי ליהודים,

אהרון: האם משהו מעלה על דעתו שב"שומר הצעיר" רק דיברו על ארץ ישראל ולא הגשימו? השנים הכי יפות שלי הן כשהייתי ב"שומר הצעיר", בקיץ היינו יוצאים בתהלוכות ברחובות קובל. הייתי צועד בראש תהלוכה גדולה מאוד, מחצצר בחצוצרה. אבל עזבתי את התנועה... לאף אחד מאיתנו לא היתה ממש אידיאולוגיה, היינו ציונים, כולנו רצינו לעלות לארץ ישראל. בבית"ר מצא חן בעיני הלבוש, המסדרים- בבית"ר היו יותר מסדרים. כשגרנו את הקורס של אצ"ל היינו ממש קצינים, שעתיים יום יום הייתי עושה תרגילי סדר..

ש: ובכל זאת, האם זה לא היה מעבר קיצוני בין "שומר הצעיר" לבית"ר?

אהרון: איזה קשר? והאח הגדול למשל היה ב"חלוצ", לא ידעתי למה אני הולך לכאן או לכאן.

אני לא זוכר שנהא לאנשי בית"ר בעקבות רצה ארלוזורוב (1933, אהרון הצטרף או לשומר הצעיר). בקיץ-38 אני נשלחתי לקורס ארצי מטעם אצ"ל שנערך במיזריץ'. הקורס הזה נמשך כחודשיים. למדנו שם את תורת הלחימה, שימוש באקדחים, בנשק חם, הכל... הקורס התקיים ביער, כמובן בדיעת ממשלת פולין. אי אפשר לעשות דברים כאלה אחרת. בקורס בו לקחתי חלק בא 'בוטינסקי לביקור. היינו עושים שעות על שעות תרגילי סדר כמו בצבא. והיו הרצאות, פירוק נשק וכל מה שקשור בזה. עברנו גם קורס לבניית תאים חשאיים, באיזו צורה מארגנים זאת. אני לא מניח שהפולנים ידעו במדויק מה עשינו, הכל היה מאורגן במסגרת של קייטנה. מכל מקום המטרה של הפולנים היתה שהציונים יתארגנו ויעזבו את פולין וילכו לפלסטנה.

התנדבות, החיים בעיר

ש: תאר את בית אבא.

אהרון: האבא, מלבד שהייתה לו מספרה, היה גם איש ציבור. הוא היה סגן יו"ר ה"טו"ז בעיר, טו"ז אלו הן המרפאות, מרפאות חינוך ליהודים הנזקקים. אבא גם היה יו"ר האיגוד של העסקים הקטנים שהתאגדו ביחד בקובל. אם אני במשך חיי עסקתי בנושא של עזרה וחברה והתנדבות, כנראה ירשתי זאת מהאבא. הוא עסק יותר בנושאים התנדבותיים מאשר בפרנסת הבית... המספרה שברחוב קוליובה הייתה מרכז הפעילות הציונית של אבא, ובמספרה עבד האח הגדול. המספרה היתה ממוקמת באמצע רחוב נובו-קוליובה, בין תחנת הרכבת לנוסעים לבין רחוב וורשבסקה. ממול המספרה היתה באר שכזו (לא היו מים זורמים בבתים. מי השתייה בעיר היו נשאבים מבארות עמוקים באמצעות מתקני שאיבה שונים- "פומפות"), לא זוכר כמה מספרות היו בעיר, אבל לא חושב שהיתה תחרות. במספרה של אבא היו 3 ספרים. אבא, האח ועוד בחור אחד. מאחר והמספרה היתה בקוליובה (ליד תחנת הרכבת, ליד משרדי הממשלה ומחנות הצבא) נכנסו למספרה גם קצינים גויים.

לא תמיד היתה פרנסה. נשים לא הסתפרו שם, מעט מאוד נשים, היו מסתפרות. הנשים הצעירות היו מסתפרות, בייבי-קצר. אמא שלי היתה עם כיסוי ראש, עם מטפחת. הכשרות עבור אמא היה במקום ראשון.

מקומה של אמא

ש: הנשים הנשואות, איפה היה מקומן? האמא היתה כל היום בבית, לא היו באות אליה חברות?

אהרון: לא היו באות. שום דבר. רק הבית- הבית- הבית. לנהל את הבית, לבשל, לאפות, לדאוג שהילדים יהיו נקיים ומסודרים, אמא עשתה הכל לבד.

ש: אמא היתה אישה מאושרת?

אהרון: היה לה קשה מאוד, אבל היא לא היתה "שפחה", לא היתה לה אפשרות לקחת משהו שיעזור לה בעבודות הבית. האחות עזרה, לא היתה עוזרת מיוחדת. גם מכבסת לא היתה. בגיגיות היו מכבסים. לא, האבא לא עזר לה בבית, הוא היה איש ציבור. בערב הוא היה הולך להנהלת הטו"ז, לארגון של בעלי עסקים קטנים שהתאגדו בעיר, או לשייכות בית היתומים שהוא היה בהנהלה, הוא עסק בכל...

ש: זה לא הרגיז את אמא שהיא נשארת בבית לבד ושכל המעמסה עליה?

אהרון: לא היה איכפת לה, כך התרשמתי. אני לא יודע... לא ישבנו ודיברנו על זה, לא היינו עד כדי כך... רק מה: ישבנו ושיחקנו הרבה בשח.

ש: והאמא הגישה לכם כל הזמן כוסות תה?

אהרון: כל הזמן הסמובר פעל... כל הזמן ישבו ושתו תה.

ש: נשמע חיים אידיאליים לגברים!

אהרון: נכון.

בית המגורים

הבית הראשון שלנו בקובל היה ברחוב סנקביצה, הבעל-בית שלנו היה **הנוך וינשטיין**, הבחור הזה בא לארץ 10 שנים לפני ועבד פה בקופ"ח כאיש אחזקה. הם היו בעלי-הבית שלנו, גרנו שם בשכירות, אח"כ קנינו בית. כנראה המצב הכלכלי השתפר אם אבא יכול היה לקנות בית ולאחר מכן, ב-1936, לבנות עוד חדר, שאגב בנייתו לא הסתיימה מעולם. כשעזבתי את קובל ב-39 לא היתה עדיין רצפה. הבית היה בעל 3 חדרים ועשוי לבנים, לא עץ. היה סלון גדול ועוד 2 חדרים קטנים. המטבח היה עם פרפוצ'יק – זה היה תנור גדול שלמעלה אפשר היה לשכב, לנוח, להתחמם. היום לא תמצא כזה תנורים, בתנור מסביב היו חורים גדולים, ומכסים עגולים אחד בתוך השני. על זה עמדו סירי הבישול. כשרצו יותר חימום הורידו את המכסים ויותר חום הגיע מהאש שבתנור. התנור עבד גם על פחמים וגם על עצים. בבית הראשון היה סלון אחד גדול, כחמישים מ"ר שטחו, גדול מאוד. כולנו-כולל ההורים-ישנו בחדר אחד. פרגוד פה, פרגוד שם. לא היה שם דבר שנקרא "אינטימיות". אח"כ, כשעברנו לבית משלנו, היה סלון אחד, כעשרים מ"ר שטחו, והיו עוד שני חדרים. להורים כבר היה חדר שלהם.

ש: המטבח היה חלק גדול מהבית הקובלאי?

אהרון: בטח גדול, שם עמד התנור הגדול, שם אפו את הלחמים, את החלות, הכל עשו שם, וזה גם חימם חלק מהבית. חוץ מהתנור שבמטבח היה בסלון תנור עגול וגדול, עם ארובה.

ש: מה אהבת לאכול?

אהרון: מה שנתנו לי... צ'ולנט זה היה האוכל הכי טעים והכי טוב שיכול להיות. בשר מובן שאכלנו. עוף אני לא זוכר, אני חושב שהודו אכלנו. וכמובן תמיד תפוחי אדמה. היה לנו מרתף בבית החדש ובמרתף היו תפוחי אדמה, ובמרתף החמצנו עגבניות. ירקות היו, אבל לא הרבה, הרבה פירות היו – איזה תפוחים, איזה אגסים (טעימים)!

ש: הכרת את סבא וסבתא שלך?

אהרון: פעם אחת באה אמא של אמא שלי, עם מטפחת על הראש, זקנה מצומקת, מקומטת בעיניים שלה, יותר לא ראיתי. הם באו מעיירה קטנה ע"י רוז'שצה.

ש: שמרתם על כשרות בבית?

אהרון: לאמא שלי הכשרות הייתה במקום הראשון, לאבא לא היה איכפת.

ש: היו חנויות טריפה בקובל?

אהרון: בבית שלנו זה לא נכנס, האוכל לא עניין אותי, מה שנתנו לי אכלתי. אפרופו חנות למכירת טריפה, מספרים היו (בקובל) סיפור: חנות לטריפה היתה ברחוב לוצקה, מכר שם גוי. מספרים שפעם נכנסו לחנות 2 בחורי ישיבה, ורואים שהם מסתכלים ומדברים, מדברים ומסתכלים. פתאום נראה ברק בשמיים ונשמע רעם אדיר, ואז אחד מתלמידי הישיבה אמר בהתנצלות ובמעין טרוניה כלפי הקדוש ברוך הוא: "שא, שא, ריבוננו של עולם, אסור כבר לשאול שאלות (את בעל החנות)?"... זו בדיחה כמובן על תלמידי ישיבה שבאו רק לשאול שאלות...

ש: לבית כנסת הייתם הולכים בשבתות?

אהרון: לא, היינו הולכים, רק ביום כיפור. בעיקר אמא שלי... בבית כנסת הגדול הייתי פעם או פעמיים בסך הכל. יש לי חבר **יהושע פרט** שחושב עד היום הזה שאני שרתי במקהלת בית הכנסת הגדול. הוא אומר לי: "ארקה, אתה שרת במקהלה!". אני לא מצליח לשכנע אותו שלא שרתי שם. הוא אמר שאני צנוע וכן שרתי במקהלה...

ש: אתה זוכר אירועים מיוחדים שקרו בקובל? חגיגות, חגים?

אהרון: חגים זה חג הביכורים, פסח. בביכורים אנחנו היינו בביה"ס יוצאים בשירי חג הביכורים, "סלנו על כתפנו, ראשנו עטורים", היינו כמובן עם זרים, ככה זה היה בקובל. בל"ג בעומר היו יוצאים כל התנועות, היתה תקופה שבשומר הצעיר שהיו כובעים של באדן פאואל, של הצופים (באדן פ. מרגל בצעירותו ואיש צבא אנגלי, ייסד את תנועת הצופים, ב-1908. בעיר קובל ובערים נוספות, **לוסיא חודורוב** הוא שיום ב-1919 את הקמת התנועה, שהתאחדה ב-1925 עם תנועת "השומר הצעיר"). אני זוכר שרצייתי כובע כזה כל כך, וכשהשגתי את הכובע הייתי אחד מהמאושרים. בנוגע לטכסים בחגי חנוכה לא זכור לי משהו מיוחד, בבית כמובן הכינו לביבות, והיו מדליקים חנוכייה. היו מדליקים ומברכים והיו שרים שירי חנוכה.

ש: במה היו משחקים הילדים?

אהרון: ג'ולות. שיחקתי הרבה שחמט. את המשחק למדתי מהאבא. מי שהפסיד, צריך היה ללכת ולקנות למנצח דג מעושן. אהבנו דגים מעושנים (עד היום "הפריט" המרשים ביותר בשוק קובל הענקי הם דוכני הדגים המעושנים...) לי לא היה כסף, וכשאני הפסדתי אמרתי לאבא ושייתן לי כסף לקנות את הדג (צוחק). היינו משפחה מאוד חמה. ישבנו ושיחקנו המון.

ש: דיברתם בבית בידיש או בעברית?

אהרון: בעברית – אנחנו דיברנו בבית עברית, חוץ מאמא שאיתה דיברנו בידיש. אמא לא קראה ספרים, לא ידעה כל כך הרבה. אבא היה אוהב ספר, היו לנו הרבה ספרים בידיש ובעברית, ספרים שלא קשורים לדת.

ש: אתה זוכר טכסי חתונות שהיו בקובל, או אירועים מיוחדים?

אהרון: לא היו חתונות פומביות, אני לא זוכר דבר כזה. בר מצווה זה היה אירוע משפחתי, זה לא היה באולמות. לא היו מזמינים שכנים. אגב השכנים שלנו כשגרנו בסינקביצה היו רק גויים. לידנו היה שכן אחד שהיה מרביץ לאישה ערב-ערב: צעקות עד לב השמיים. לא, יהודים לא היו מרביצים לנשים.

ש: היה עולם תחתון בקובל,

אהרון: היו ה"שלייגרס", אלה היו החבר'ה שמרביצים, לא שהורגים, לא היה דבר כזה, לא היה מקרה שיהודי יהרוג יהודי.

ש: היה פשע בקובל?

אהרון: כמעט ולא היה, היה רק ה"שלייגר", שהיה מרביץ לגויים. כל היום הרביץ. עולם תחתון, כן. כנראה זיידל היה שמו. לא היו הרבה שכאלה, אני לא הכרתי הרבה מ"העולם התחתון".

ש: היו נשים שניהלו חנויות ועסקים בקובל או שרק הגברים?

אהרון: היו נשים שניהלו חנויות. מה היו החיים אצל האנשים הדתיים בעיר (העתיקה) לא ידעתי, לא הכרתי. אני לא זוכר הרבה דתיים בקובל. אני התפללתי נדמה לי בבית המדרש ע"ש פרוז'נסקי. פעם אחת בשנה אבא שלי הלך וגם אני.

ילד שעשועים

אהרון: כשסיימתי את "הרצליה" הלכתי לגימנסיה עברית, בגיל 14 – 15 הלכתי לגימנסיה "תרבות". היה לי מזל בכל מקום. כשהייתי עוד בביה"ס יסודי בחג הביכורים נתנו לי לדבר על החג, ידעתי כבר אז לדבר ולהופיע (מול ציבור), ואז ניגש אלי מנהל הגימנסיה (אשר פרנקפורט) – "הו, אתה בוודאי בקרוב תגיע לגימנסיה" ... אז עברתי לגימנסיה. בבית הספר הייתי יותר בחוץ מאשר בביה"ס, הייתי שובב מאין כמוהו. בבית הספר היסודי "הרצליה" הייתי האהוב ביותר על המנהלת של בית הספר. היא כינתה לי: "ילד שעשועים שלי". הבית ספר היה ממוקם ברחוב פומניקובה, ליד הבית ספר, כ- 200 מטר ממנו, גרה **בבה כץ**, הם היו מאוד עשירים, הבית שלהם היה בית מרשים מאוד, בבה כץ הייתה חברת בית"ר עם אחותה. הם אח"כ עלו ארצה ועזבו, היגרו לקנדה. וכשחזרו ארצה נזכרו ובאו לבקר אותי.

תעלולי ילדות

לא הייתי צריך ללמוד, הסתכלתי אחת ושתיים לכאן ולשמ וידעתי (קלטי). את כל הפינות של הכיתה – הכרתי... הרבה פעמים לא הלכתי לבית ספר ולא סיפרתי בבית. לא סתם קראו לי ילד שעשועים. אבל התעודה תמיד הייתה טובה. הייתי הולך לטוריה, להתרחץ. פעם נודע לי שבקובל גידלו אבטיחים. עברתי את הגדר וסחבתי אבטיח, הבאתי אותו לחבר'ה, התכנו אותו ואכלנו. למחרת עוד פעם הייתי צריך ללכת ולהביא אבטיח ופתאום יוצא לו כלב. התחלתי לרוץ, בקושי ברחתי. (צוחק) הייתי שובב שאין כדוגמתו.

פעם עברנו ליד בית הספר "שקולה אנדלובה", בית גבוה – הכל מזכוכיות, מה עושה אהרון? תופס אבנים וזורק. פתאום מישוהו תופס אותי, לוקח את הכובע שלי: "תשלח את אבא שלך ואני אחזיר את הכובע", זה היה כובע קסקט שנהגו לחבוש בבית ספר (כובע שהיה חלק ממדי ביה"ס). לא ידעתי איך אוכל לחזור הביתה בלי כובע? אבל השארתי את הכובע אצלו וברחתי (צוחק).

כשגרנו ברח' סנקביצה', גרנו בסמוך לכנסיה, ושם היו עצים של "קסדלים" (ערמונים). הייתי אוהב לטפס על העצים ולקטוף את הקסדלים. פתאום השומר בא... קרא לי: "תרד, תרד מיד!", אמרתי לו: "לא, תעלה אתה אלי", הוא התחיל לטפס על העץ, ואני קפצתי מהעץ וברחתי.

מקרה אחר היה לקראת סוף החורף: כשעמד האביב להגיע, ואני ליד הגימנסיה העברית עם מעיל ארוך, על ה"קונקי", המחליקים שלי, עושה לי טור לכאן ולכאן ומסתובב וקופץ ופתאום נשבר הקרח ושקעתי במים הקפואים. אני בתוך מי-הטוריה הקפואים, מנסה לעלות שוב ושוב, והקרח נשבר ונשבר ואני לא מצליח לטפס, אלו היו 10 דקות ארוכות מאוד והנשמה פרחה לי. יצאתי רטוב כולי, לא ידעתי איך אוכל להיכנס הביתה. למזלי בקרבת מקום היו עצים, עשיתי מדורה (צוחק) וייבשתי את עצמי עד כמה שיכולתי. באתי הביתה ושאלו: "איך אתה נראה?" אמרתי שנפלתי....

נזכרתי בעוד מקרה: היינו יוצאים ביום העצמאות הפולני, ה-3 במאי, להרביץ לשקוצים. היינו כמה חבר'ה. פתאום מופיעים להם כמה שקוצים גדולים. ראיתי אותם וחשבתי מה יקרה אם אני נופל בידיהם... התחלתי לברוח ואחד מהשקוצים תקע לי סכין בגב, היה לי חבר שקראו לו **שכטר**, סיפרו לי שהוא הכניס את האצבע בחור של הפצע כדי לדעת כמה עמוק הפצע... לקחו אותי והזמינו רופא. חודש ימים שכבתי בבית. למזלי זו הייתה סכין לא ארוכה.

ש: זו הייתה אנטישמיות? אתם הרי אלו שהתחלתם עם הילדים הקטנים. למה הלכתם להרביץ?

אהרון: הם היו מרביצים לנו, הו הו!... אז אנחנו הרבצנו להם בחזרה. (צוחק). לא- לא הייתי אז עדיין חבר בית"ר. זו היה תעודת כניסה לבית"ר... (צוחק).

בנים ובנות

ש: התקבל קודם הרושם שהנשים הנשואות היו בדרגה שנייה, הרי היו גם נשים עצמאיות....

אהרון: בתנועות הנוער היה שוויון, הכל היה ממש חופשי, הלכו בנים ובנות.

ש: מה זה הלכו? האם יצאו יחד, האם התנשקו?

אהרון: איזו שאלה, כמה בנות היו לי!.. כן כבר שהייתי בן 16.

ש: אפשר לומר שזה די לא מקובל, בכל אופן ב"שומר הצעיר" זה לא היה כך...

אהרון: מדובר כשהיינו מעט יותר מבוגרים, כשהייתי בבית"ר. נפגשנו עם בנות, לקחנו את הבנות שהלכנו הביתה. הרי אי אפשר היה לאחר הפעולות להשאיר אותן לבד בחוץ וללכת הביתה...

ש: "הדיבר העשירי" בשומר הצעיר היה לא תנאף...

אהרון: אני לא מכיר את הדיברות, אני יודע כשהיינו בונים את תאי המחותרת בבית"ר, היו עשרה חוקים ואני זוכר רק את הראשון: הנוטל אקדה חייב לעמוד דום, הוא הדין במוסר: נעמדת, היית מוציא את האקדה ומוסר לחבר. המקבל את האקדה היה אומר למוסר: המוסר אקדה חייב לעמוד דום, הוא הדין בנושא...

ש: זו היתה הקדושה של בית"ר- הנשק? זה דבר די שונה מהאווירה ב"שומר הצעיר"?

אהרון: מובן. אבל גם ב"שומר הצעיר" היו מסדרים והטכסיות היתה גדולה- העניבות, המדים.

ש: מה עם הבנות בבית"ר?

אהרון: כשהקימו את התאים היו גם בנות בתאים. חלקן התעסקו עם נשק, היה להן אותו מעמד.

ש: היו בנות אחראיות, מפקדות?

אהרון: היו בנות שהיו בתאי אצ"ל גם בקובל לפני המלחמה.

ש: הנוער הלך לשחות בקיץ בטוריה?

אהרון: היינו הולכים כמעט יום יום בקיץ לשחות בטוריה.

ש: היו אזורים מיוחדים לרחצת יהודים?

אהרון: לא. היה החלק שבו גרו הגויים, ב"קובל השנייה" שלא נכנסנו לשם. אנחנו היינו על "הזמד", שם היינו שוחים וגם גויים היו שם. לא נתקלתי במקרה שניסו להטביע יהודים. הבנות מעט מאוד באו לשחות בטוריה.

ש: באיזה גיל היתה החברה הראשונה שלך?

אהרון: היו לי אהבות לא מעט, בגיל 16 – 17 זה כבר היה חזק...

ש: הבנות היו די שמרניות בקובל, כך נאמר לנו,

אהרון: להתנשק אי אפשר? לא יותר- מתנשקים... אנחנו לא היינו מופקרים, כמו שהיום שוכבים עם בנות, דברים כאלה לא היו. רק חיבוקים, גיפופים, ליטופים, נשיקות.

ש: איך היו החיזורים בין בחור לבחורה?

אהרון: שום בעיה. כל החיזורים היו כשכבר הכרת קודם את הבת במסגרת התנועה, כשהיית בקבוצה אחת איתה.

ש: היתה הכרות ספונטנית, למשל כשראית בת יפה כשהולכת ברחוב...

אהרון: לא, לא, ברחוב לא, אין דבר כזה, רק בתנועה. כל המפגשים, כל ההיכרויות היו רק בתנועה.

ש: בגיל יותר מבוגר, היו שידוכים?

אהרון: אנחנו לא התענינו בזה, אבל היו שדכנים, לא היה מוסד מיוחד.

ש: שדכנים חובבים?

אהרון: אנשים שזו הפרנסה שלהם, מובן שהיה דבר כזה.

ש: סיפרו לנו שהיו בתי בושת בקובל,

אהרון: זה אני לא מכיר, לא הלכתי לשם. היו זונות ברחובות, לא בבתים.

ש: ידוע שהיו ממש בתים שכאלו בקובל, למשל ליד המספרה של אביך...

אהרון: לא יודע. שמענו על זה אבל לא ידענו, לא היה בית, אני לא זוכר, כך סיפרו לך?

ש: כן, כמעט כולם ידעו מזה.

אהרון: אנחנו לא ידענו.

ש: איך היה החינוך המיני בביה"ס?

אהרון: לא היה דבר כזה.

ש: אבל בתנועות השומר הצעיר נאמר לנו שהיה?

אהרון: כן. אבל לא בגיל שלנו. בבית"ר שום דבר לא היה חוץ ממפגשים וריקודים.

ושוב לבית"ר

ש: נחזור לתנועת הנוער,

אהרון: אלה היו החיים הכי יפים שלי.

ש: היו לכם חיי חברה, מסיבות, דברים כאלה?

אהרון: זה בתוך התנועות. ריקודים בבית"ר, היו כמעט ריקודים סלוניים, גם ריקודי עם וגם סלוניים.

ש: ניגנת שם מדי פעם?

אהרון: לא, לא. אני רקדתי. רקדנו בנים עם בנות, טנגו, ואלס והכל. אומנם זה לא היה קיים ב"שומר הצעיר" אבל לא- לא בגלל זה עברתי לבית"ר... בבית"ר היה אולם גדול, ארוך, ברחוב ליסטופודובה. ממול היה הבית של ה"בונדיסטים". היה לנו מגרש גדול מאוד ומלא בבוכן, תמיד היינו צריכים לנקות את הנעליים בכניסה לאולם, היו הרבה גשמים.

ש: אתה לא היית פופולארי במיוחד שעברת לבית"ר, הרוב הרי היה ב"שומר הצעיר",

אהרון: "השומר הצעיר" היתה התנועה הכי יפה, הכי גדולה, היתה שם פעילות גדולה מאוד.

ש: מה עם השאיפה לציון של בוגרי בית"ר?

אהרון: כדי לעלות לארץ ישראל היו צריכים לעבור הכשרה, לשם ההכשרה הלכו ל"קיבוץ", לשם באו בנים ובנות מאזור כלשהו בפולין. היו יוצאים לעבודה, החברים החזיקו את עצמם (כלכלית). חלק כתב הביתה ושלחו להם כסף. אחרי שסיימו את ההכשרה הייתה אפשרות לקבל את הסרטיפיקט לעליה ארצה. בבית"ר פחות הלכו להכשרות האלו.

ש: האם היתה אפליה בין ה"שומר הצעיר" ובית"ר בנוגע לקבלת הסרטיפיקטים?

אהרון: מה זה אפליה? כל תנועה יכולה לארגן לעצמה. לארגן קיבוצים משלה, לארגן אנשים. לא ידוע לי שהיתה אפליה.

שנת 39- הרוסים באים

אהרון: בספטמבר שנת 1939 הייתי בסביבות גיל 16, הגרמנים הפציצו אותנו. יום אחד באו 2 מסרשמיטים (מטוסים) גרמניים והפציצו את קובל, אנחנו ברחנו – כל העיר ברחה להורודולץ (כ-7 ק"מ דרומית לקובל) היה פחד גדול וברחו להתחבא ביערות. כולם עזבו את העיר עם הפעקעלך והלכו. היו שנסעו לשם, היו שהלכו. לא היו נפגעים, הייתה רק היסטריה בפעם הראשונה שהפציצו את העיר.

ש: הגרמנים הפציצו לפני שהסובייטים פלשו לקובל?

אהרון: כן. אח"כ נחתם הסכם ריבנטרופ-מולוטוב (ספטמבר 39, הסכם בין הרוסים ובין גרמניה הנאצית, שהיה אות לפתיחת מלחמת העולם השנייה. הסכם על חלוקת פולין בין הרוסים לגרמנים: הגרמנים פלשו לפולניה ממערב ובתנועת מלקחיים לפתו את פולין ותוך מלחמת בוק הגיעו עד לנהר הבוג. הסובייטים השתלטו על החלק המזרחי בטענה שהם צריכים להגן על האוקראינים והבילורוסים בפולניה. הוסכם שליטא תהיה בתחום השפעת הרוסים). ואז, עם כניסת הרוסים "המשחררים" לאוקראינה, כל החיים בקובל השתנו לגמרי. סגרו חנויות של יהודים, הם (הכובשים) עשו "סדר" בעיר. כן- אבא המשיך בעבודתו. ואז החלטנו כמה חבר'ה מבית"ר, שאנחנו לא נשארים יותר בקובל. אחי הגדול כבר לא היה בבית, הוא היה במרכז של החלוץ הצעיר בוורשה.

ש: תחת השלטון הגרמני...

אהרון: אני לא יודע לאן הוא ברח כשהגרמנים נכנסו לוורשה, אולי לוויילנה (שהיתה זמן קצר לא תחת הכיבוש הרוסי). סיפרו שהוא ברח לרוסיה. בתקופה שבה הגרמנים התקיפו את הרוסים, ראו אותו כביכול, ומאז נעלמו עקבותיו. כשבאו ה"משחררים" שלנו (הרוסים ב-1939), היו שינויים גדולים בקובל, הם פתחו את החנויות הגדולות שלהם וסגרו חנויות של יהודים. אצל הרוסים- דבר אחד אהבתי: את השירים הרוסיים שלהם, הם קנו את הלב שלנו עם השירים שלהם. בתוכנו, בתנועה הציונית, אמרנו לעצמנו: באו הרוסים, נלך לארץ ישראל, מה נעשה פה? עמדנו לברוח, לעבור את הגבול של רומניה, רומניה היתה עדיין חופשית, כמו שבצפון היתה ליטא, רבים הלכו גם לליטא, שמה תפסו אותם.

ש: האח שלך, מבוגר ממך ב 3 שנים- הרבה מהבחורים הציונים בגילו כבר עלו ארצה,

אהרון: לפני העלייה צריך היה לעבור את ההכשרה, אחותי עברה את ההכשרה בלודג'. אחותי היתה שנתיים יותר מבוגרת מהאח הגדול שלי, היא היתה בהכשרה. כל עוד לא גמרת את ההכשרה לא יכולת לעלות ארצה. עם כניסת הרוסים לקובל היא עזבה את ההכשרה וחזרה הביתה. נשארה עם ההורים ונרצחה שם. בסוף שנת 39, שלושה חבר'ה בני 16-17 מבית"ר: **פוגץ גרשון, שיינטופ** ואנוכי הלכנו לגנוב את הגבול, את גבול רומניה.

ש: איך ההורים קבלו את זה שאתה הולך לברוח עם עוד 2 נערים?

אהרון: ההורים ידעו את כך, הם הבינו לרוחנו, לא היה לנו שום עתיד עם הרוסים, היה בכי כזה קורע לבבות. אמי, מסכנה, עמדה לפני ואמרה: "האח הגדול איננו, נשאר רק הקטן יותר".

היינו אמורים לחצות את הגבול עם רומניה שהיתה אז עצמאית. היה לנו שם איש שצריך היה לעזור לנו, הוא הכניס אותנו לשם בלילה ואז תפסו אותנו.

ש: הוא בגד בכם?

אהרון: כן, הוא הסגיר אותנו. תפסו אותנו המיליציה האוקראינית.

ש: הרוסים כבר כבשו את האזור?

אהרון: לא כבשו אותם- "שחררו" אותם...

בבית סוהר סובייטי וגלות בסיביר

על הגבול עם רומניה תפסו אותנו וישבתי בבית סוהר בקולומיאה.

כשישבתי בבית סוהר בקולומיאה היו שם אסורים גם פולנים צעירים שהשתייכו ללאומניים הפולנים, הם שרו שירים לאומניים, ואנחנו שרנו שירים מארץ ישראל. אנחנו התיידדנו איתם, אנחנו מצאנו דווקא עם האנשים האלה שפה משותפת. עם הלאומניים ביותר, אם הם היו פוגשים אותנו ברחוב אולי הם היו הורגים אותנו, הם היו פשיסטים, הם היו טריפה בשביל הסובייטים ושם (בבית הכלא) מצאנו איתם שפה משותפת: אנחנו דבקנו בארץ ישראל והם במולדת שלהם. הם היו לאומניים ושנאו את הרוסים שנאת מוות.

היו לנו בבית הסוהר גם 2 צ'כים, אחד טייס שהופל מהמטוס שלו ושנשרפו לו כל השערות, היו לו שערות רק בצד אחד, אני זוכר שהוא היה תמיד שר בצ'כית. היה שבוי מלחמה והם ישבו ביחד איתנו בבית סוהר. כשהובילו אותנו בשורה, הלך לידי אחד מהצ'כים ואמר: "אהרון שטיין, אתה רוצה שנרביץ לסוהרים ונברח להם"... אני פחדתי, הוא היה ז'לוב כזה.

אבל תיכף ומייד הפרידו בינינו (בין שלושת היהודים), כל אחד נשלח למקום אחר. אותי שלחו לכלא באודסה. הייתי חצי שנה בבית סוהר, אח"כ נשלחתי אלפי קילומטרים צפונית ממוסקבה, זה היה מדבר, זו היתה סיביר, שום דבר לא היה שם. בנו שם מחנה הסגר, גרנו ב"באראקים" (צריפים בעלי קומה אחת), היינו מאות אסירים שם. העבודה שלנו היתה להניח פסי רכבת, בקור של מינוס 30 – 40 מעלות מתחת האפס. במינוס - 40 מעלות בלי מדורה לא היית יכול לחיות שם...

ש: היו איתך שם קובלאים?

אהרון: לא. המעניין ביותר הוא שבדרך לסיביר, שהעבירו אותנו מטרנספורט אחד לשני, פגשתי את **פנחס קופלברג**, הבית"רי, גם הוא ברח ונתפס לפנינו. לילה אחד היינו ביחד ואחרי זה שוב נפרדו הדרכים שלנו, אותו העבירו למחנה אחר. כשנפגשתי שוב עם פנחס קופלברג, אני הייתי בקזחסטן, בקולחוז. כששחררו אותנו, בהתאם להסכם בין פולין ורוסיה, וההתארגנות סביב צבא ואנדה ושילבסקה (סופרת פולניה שארגנה צבא פולני לצידו של הצבא האדום, 1943) שחררו אותנו ובאנו לקזחסטן, ושם היו קזחים והרבה גרמנים שהיו מהגרים מקווקז שנחשבו אוכלוסיה לא רצויה. שלחו אותנו לאחד הקולחוזים העשירים ביותר.

ש: קודם למלחמה, בשנת 1939, היה זרם פליטים גדול שברח מזרחה עם חלוקת פולין מהחלק הגרמני ובאו לקובל. **אהרון:** לא זוכר דבר כזה. אני כבר לא הייתי בקובל, אני הייתי כאמור בבית סוהר באודסה ואחר כל בסיביר.

בסיביר אני קבלתי מכתבים מהבית, לא רציתי לגלות לשלטונות שיש לי הורים בקובל, כך שכתבתי מכתב הביתה: "אני ממזריטש, אתם זוכרים שבתקופה כזאת וכזאת באתי לביקור אצלכם בקובל ואיך שאתם קבלתם אותי"... לא רציתי לכתוב כמובן שאני הבן שלהם, לא רציתי שהרוסים ידעו שאני אסיר ויתנכלו להורים. ההורים הבינו שזה אני והיה לי טוב- הם התחילו לשלוח לי חבילות. אחי נחמיה היה שולח לי חבילות. שלחו 2-3 חבילות והם הגיעו אלי בשלום.

בסיביר הייתי מסוף שנת 39 עד 42 – כשנתיים ומשהו. היה קשה שם, אבל לי מעט פחות: הייתי מבית מוסיקלי, אבא שלי ניגן בכינור וגם האח הגדול ניגן, כשאני כשהייתי בן 10 כבר ניגנתי. בביה"ס הפולני שמע אותי הפרופסור (למוזיקה) והוא לקח אותי תחת חסותו ואמר שהוא ילמד אותי נגינה. לימד אותי לנגן על כינור חצי שנה ללא תשלום. היה לי כינור גדול, לא קטן שמתאים לי, כך שעם הקשת לא הייתי פורט על המיתרים ישר. יום אחד הפרופסור צעק עלי, הוא צעק ואני לא באתי יותר, הפסקתי ללמוד. שאלו: "למה אתה לא הולך לפרופסור", ואמרתי שהוא לא יכול יותר ללמד אותי. מאוד נפגעתי ממנו, אם היה לי שכל הייתי ממשיך ולומד. אבל כנראה שהחיים מסתדרים אחרת. וזה מה שעזר לי בסיביר: ניגנתי שם, הכרתי 3 – 4 אנשים, שהיו מנגנים גיטרה ואני על הכינור וניגנו מוסיקה רוסית. זה עזר לי מאוד בתקופה הקשה בסיביר- היו ימים שבזכות הנגינה לא יצאתי לעבודה. אם מישוהו קיבל מרק רק עם מים, אני קבלתי מרק עם משהו, זה מאוד עזר לי. במחנה בסיביר היו לרוב רוסים. אני זוכר שהגעתי לקוטלס (?) הייתי נראה עוד כמו בן אדם מערבי, הייתי כבן 17, נראה כמו בן-אדם מערבי. שמתי את הפעקעלעס בצד ורק הסתובבתי וזה איננו, לא מעיל ולא כלום. מה שהיה לי כבר לא היה, גנבו לי, אח"כ הייתי לבוש כמוהם, עם הקופייקות... הייתי כבן 17 וזו היתה תקופה קשה. רצינו רק לחיות. להעביר את הזמן.

בקולחוז

כשהעבירו אותי לקזחסטן, שוב התמזל מזלי, נכנסתי למשפחה רוסית. חלק מאיתנו, ששחררו מסיביר הגיעו לקזחסטן (למעלה מאלף ק"מ צפונית מגבול אפגניסטן, או פרס) וחלק לטז'יקיסטן (גבול עם אפגניסטן) וחלק לגבול הפרסי (טורקמניסטן)- להם היה מזל, הם הגיעו ארצה מהר יותר.

ש: במסגרת ההסכם בין פולין לרוסיה, שחררו אותך?

אהרון: כן. שחררו אותי מסיביר, לאחר מכן התחילה המלחמה. בתקופת המלחמה כולה הייתי בקזחסטן. ובקזחסטן הייתי בקולחוז עשיר, הייתי ממונה על התרבות של המועדון. היו להם בקולחוז כ- 100 קילומטר של שדות. גידלו שם אורז, סלק וכדומה. בהתחלה שלא הכירו אותי ולא ידעו שאני יודע לנגן ולארגן, עבדתי בסלק. עבדתי בתוך המים, עולה ומוציא את הסלק. התמזל מזלי שבאתי למשפחה רוסית, היה שם בן ואישה מורה בביה"ס, שם היה ביה"ס רוסי של 10 שנות לימודים, אני נתתי שם שיעורי נגינה, שיעורי זימרה. המורה הכניסה אותי לבית הספר ואז נתנו לי גם לנהל את המועדון, הייתי ממונה על הפעלת המועדון.

ש: אתה יזמת שם כל מיני פעילויות?

אהרון: כן, תזמורת. ארגנתי את הגרמנים והם רקדו שם בערבים. מוכן שהם ידעו שאני יהודי. פגשתי שם עם אחי הצעיר נחמיה. כשפרצה המלחמה גם הוא עזב את ההורים (את קובל) כשהגרמנים התקיפו את ווהלין ב - 41. איך הוא מצא אותי אני לא יודע. במראה הוא היה מאוד דומה לי. בקולחוז קראו לי אהרון יחיאלביץ, כך הם נוהגים- על פי השם של אבי יחיאל. והיו כאלה בקולחוז שכשראו את נחמיה ברכו אותו בטעות: "שלום אהרון יחיאלביץ". נחמיה בא לביקור רק לתקופה מסוימת והיה חייב לחזור למקום שלו, הוא עבד באורל (הרים, מאות קילומטר צפונית מערבית לקזחסטן). ברוסיה אתה לא עושה מה שאתה רוצה...

ש: לא ניסו לגייס אותך לצבא הרוסי?

אהרון: שום דבר. אנחנו ההינו הרי פליטים, זה לא היה איכפת להם, מי אנחנו, מה אנחנו.

ש: באיזה שהוא שלב הרי הם ארגנו צבא פולני,

אהרון: זה היה כבר מאורגן, הצבא של וונדה ושיליבסקה. לא הייתי מוכן להיות חייל בשביל הפולנים, או בשביל הרוסים. ידעתי שאני צריך לגנוב את הגבול ולברוח לפולין, עזבנו את הכל.

ב – 1945, עם סיום המלחמה, לאן הולכים? דבר ראשון לראות את כל מה שקרה למשפחה בקובל. מעט מאוד ידענו מה שקרה בקובל. היינו די מבודדים בקולחוז. היה איתי בקולחוז אולי עוד יהודי אחד... לא היו לי שם שום דאגות.

ש: סבלת מרעב באיזה שהוא שלב במלחמה?

אהרון: בקולחוז לא סבלנו משום רעב, בסיביר כן. אבל כאמור חייתי שם יותר טוב מאשר האחרים. אז כשהסתיימה המלחמה, כל הפליטים הפולניים רצו לחזור למקומותיהם. אני רציתי לחזור ולבוא הביתה, קודם כל ביקרתי בקובל...

על חורבות קובל

הרכבת עצרה בקובל, הייתי שם לבד, לפעמים קורה שהרכבת עוצרת ליום שלם, או ליומיים ולפעמים רק לשעתיים והיא זזה הלאה. אני אפילו לא יודע לאיזה כיוון נסעתי, חיפשתי רכבת שתעבור דרך קובל. הרכבת עצרה בקובל, בצומת הדרכים. יצאתי לעיר, הלכתי ברחוב נובו-קוליובה, מתחנת הרכבת הלכתי ישר לכיוון של המספרה. בעבר הייתה עומדת שם שורה של חנויות, בתוך השורה הייתה המספרה שלנו, ממול – הפומפה של המים, על תל שכזה ואיזה 200 – 300 מטר משם עמד הבית שלנו.

ושום דבר... הכל היה הרוס, הכל היה הרוס, שום דבר לא היה. ממש בכיתי. הסתובבתי ולא מצאתי נקודת מוצא, לא את המספרה, וגם לא את הבית... הבית שלנו היה לא רחוק מקוליובה, באחד הרחובות שהתפצלו ממנו, ברחוב קשיבה (רחוב עקום), לא הרחק מרחוב ליסטופודובה.

ש: באת לשם וראית שהכל איי חורבות, חיפשת אנשים שאתה מכיר?

אהרון: אף אחד לא מצאתי, קודם כל פחדתי שהרכבת תזוז. הייתי בקובל 5 שעות. לבית הכנסת לא הגעתי. לא היה יהודים, הרוסים והאוקראינים הסתובבו שם.

ש: ב- 5 שעות שהסתובבת בקובל, שהיא עיר די קטנה, יכולת לראות בעצם כמעט את הכל...

אהרון: לא ידעתי מה נעשה איתי, הסתובבתי בכל המקומות, הייתי מבולבל לגמרי, לא ידעתי איפה אני נמצא, הייתי בוורשבסקה (רחוב), הכל היה הרוס, מה היה לי לעשות שמה, ישבתי ובכיתי. ידעתי שאין לי הורים. לא מצאתי אף אחד. רציתי לעזוב במהירות את השטח הזה (את אזור הכיבוש הרוסי),

ביטום-פולניה, בית"ר, הבריחה- אוסריה

הגעתי לביטום (עיר קטנה בפולניה, כ- 300 ק"מ דרומית לוורשה, כ- 60 ק"מ מערבית לקרקוב, בקרבת הרי הקרפטים והגבול הסלובקי.

נעיר זו מסתבר עברו כמה מהניצולים מקובל בדרכם לווינה המרוחקת כ- 300 ק"מ משם). ביטום היה מקום התארגנות פעולות

ה"בריחה", מקום המוצא ממנו אפשר היה להגיע לארץ. כן, רצינו לעזוב במהירות את פולין.

ש: במסגרת הבריחה- לאיזו תנועה השתייכת?

אהרון: הייתי בבית"ר כל הזמן. לביטום הגעתי ברכבת ושם נפגשנו עם נציגי הבריחה. בקרבת ביטום פגשתי את פנחס קופלברג, חברי מבית"ר קובל שאותו ממש אהבתי, הוא היה מראשי הבריחה. פנחס היה בן-גילי פחות או יותר, אנחנו ילידי שנת 22.

מביטום עברנו לווינה, לא זוכר במדויק איך עברנו. הבריחה אותנו לשם. המטרה הייתה להגיע לאיטליה, ומאיטליה ישר לארץ ישראל. כדי לעבור לאיטליה הלכנו כקבוצה לגנוב את הגבול באלפים - מעברי ברנר (מעברי האלפים הנמוכים ביותר שגובהם 1400 מטר הנמצאים דרומית לאינסברוק).

באותה קבוצה הייתה גם ציפורה אשתי לעתיד והיתה גם בבה לברטוב, שגם היא הייתה בבית"ר קובל, צעירה ממני בכשנתיים. אשתי ילידת הונגריה, לא ידעה מימינה ומשמאלה מה זה בית"ר, היא הייתה ניצולת אושוויץ ונפגשו לראשונה בווינה. האוסטרים תפסו אותנו ליד הגבול ורצו לדעת מי המארגן של הקבוצה שרוצה לברוח לאיטליה. הייתה לנו מדריכה מטעם מארגני הבריחה, לא רציתי לסכן את הבריחה, התנדבתי שאני המארגן, תפסו אותי ורצו לסחוב אותי למשטרה. כשהתחילו לסחוב אותי, ישר צרחתי להם בפולנית: "נאצים, מה אתם עושים לי?". הם שחררו אותי וחזרנו למקום הריכוז. בלילה השני שוב ניסינו לגנוב את הגבול והפעם הצלחנו ועברנו לאיטליה. הפעם היה מי שארגן והוביל אותנו, זה לא היה כמו אז (ב-39, בגבול רומניה), כשהלכנו 3 נערים ולא ידענו לאן הולכים. כאן הכל היה מאורגן במסגרת "הבריחה".

עוד באוסטריה, לפני שעברנו לאיטליה, באו נציגים של הנציבות ומינו אותי, בוגר קורס של אצ"ל, כמפקד של קיבוץ. בקיבוץ היו תאים. לא על כל אחד היית יכול לסמוך ולצרף אותו לתא. בכל קיבוץ איפה שהיינו בנינו סליק. היינו בבקלשטיין (?) שבאוסטריה, שם היה המלון שבו התארח בזמנו היטלר. הייתי מפקד של קיבוץ שלם של ביתר"ים, כ-80-70 איש. ומה שעשו במקום החברה... היו שם מרחצאות גדולים והיהודים הרסו את זה... בבקלשטיין היו קבוצות של יהודים מכל הזרמים, הרוב לא רצה בכלל לנסוע לארץ ישראל, רובם רצו לנסוע

לאמריקה. בקבוצה שלנו הרוב רצו לעלות ארצה וכדי לעלות היינו צריכים להגיע לאיטליה ודרך נמל גנואה להגיע ארצה. נודע לנו שבבה לברטוב נמצאת באיזה שהוא מקום קרוב. שלחתי את מטיס מרל, קובלאי, גם הוא היה בקיבוץ איתנו להביא אותה.

באיטליה

הייתי באיטליה ב- 2 – 3 מקומות, קרוב לים, לא רחוק מרומא. שם ארגנתי את בית"ר הצעירה. גם באוסטריה ובאיטליה היו האנשים מאורגנים ומוכנים לעלות לארץ ישראל. היו הרצאות, היינו עושים תרגילי סדר, ממש שעות היינו עובדים על זה. היו שם איזה 30 צעירים שאני ניהלתי אותם. לימדנו אותם, והיו גם הרצאות. זה היה ב- לדיספולי (?). יום אחד בא אלינו לביקור יו"ר הכנסת לעתיד, דב שילנסקי. שילנסקי בא אלינו למסדר עם מפקד אחד, איש גבוה ויפה, שאת שמו אני כרגע לא זוכר, אחד שאח"כ ירד לארה"ב. ערכנו מסדר והמפקד מדבר רק בעברית. העברית שלי היתה עברית, אבל לא כל כך מצוחצחת, זה לא מצא חן בעיניו. בכל מקרה הייתי צריך לתרגם לידיש את דבריו של המפקד. האיש הבין יידיש, אך התעקש לדבר בעברית. אחר כך ארגנתי לצעירים שיעורי עברית והיתה פעילות גדולה מאוד.

היה מקרה נוסף: יחיאל קדישאי בא לרומא, נפגשתי איתו במקום הקיט של האפיפיור, לרגלי אגם גדול מאוד, קסטל גנדולבה (?). מקום נהדר על ההר, שהקיף את האגם. היינו יורדים ומתרחצים שם. יחיאל רצה לאכול משהו. ומה הוא רצה לאכול? רצה דג מלוח וזיתים שחורים. דג מלוח עם לחם פנה (באיטלקית) – זה הלחם הארוך. הוא נתן לי לטעום את הזיתים ואני ישר ירקתי אותם (צחוק). לא ידעתי מה זה זיתים... היה להם טעם נורא... היו שם אנשים הכריזו מפורשות שהם לא ייסעו לארץ ישראל, היו די הרבה כאלו, ואז בא המפקד הגבוה הזה (שכאמור מאוחר יותר ירד לארה"ב) והוא אמר: אלה שרוצים לנסוע לארה"ב, אתם מחר תעזבו את החדרים שלכם, אני אבוא לבדוק ושלא תהיו. הוא בא למחרת ושואל: "נו, למה לא עזבתם?" והוא הרביץ להם, הרביץ! דבר כזה אני לא יכול לשכוח, לא יכול לשכוח... אמרתי לעצמי, זה הנציג של ארץ ישראל שבא לכאן...

27.11.47

סיכום מסע

ש: נראה שידעת להסתדר בכל מצב...

אהרון: ודאי. מוכרחים להסתדר. היה לי מזל.

ש: בכל מקרה ידעת תמיד למצוא את הטוב ולהפיק את המקסימום...

אהרון: מה שאפשר היה להשיג...

זוג צעיר, אהרון וציפורה, ברומא לפני העלייה ארצה

אהרון עם חברים בקן בית"ר בקובל

איגרת לחברנו היקר אהרון שטיין:

חברנו היקר לקהילה, אהרון שטיין, מי ששימש בשש השנים האחרונות כמזכיר ארגון יוצאי קובל בישראל, הודיע לאחרונה על פרישתו מתפקיד זה היות ונבחר לתפקיד יו"ר באיגוד העולמי של יוצאי ווהלין בישראל. אהרון הסביר שבתפקידו החדש לא יותר לו זמן לפעילות נוספת, ואף על פי כן אהרון התחייב להמשיך להיות חבר פעיל בוועד קובל ולעזור ככל שיתבקש.

בהמשך להודעה זו של אהרון, ניסינו שוב ושוב לדבר על ליבו של אהרון, שימשיך בתפקידו גם כמזכיר איגוד קובל שבו הוא חולל פלאים של ממש. אמנם ידוע שאין בעולם אנשים שאין להם תחליף, אולם כאן- בקהילת קובל, שבשנים האחרונות נשענה ונסמכה והונהגה כמעט באופן בלעדי אך ורק ע"י אהרון, נפער עם פרישתו חלל גדול וריק. אהרון כבעל ניסיון, שהתמחה בניהול ציבור אנשים גדול לעין שיעור מחברי קהילת קובל, הנהיג את הוועד ואת הקהילה ביד בוטחת, הרחיב את תחומי פעילות הקהילה וידו הייתה בכל. הוא שימש לנו כמנצח, כנגן, וכזמר. בארועים השונים אהרון נשא נאומים נלהבים וחוצבים, הביא ופירש דברים מהמקורות. ידע לרדת לעומק הטרגדיה שירדה על יהודי קובל וגם לעלות לגבהים של חזון ותקווה להמשך. אהרון שילב בדבריו חוש הומור מטובל באידיש ועורר את ציבור המייסדים ובני דור ההמשך להשתתף ולקחת חלק באירועים. פעילותו הייתה מאוד תכליתית וכל פעולותיו בוצעו בצורה מקצועית.

אהרון התגלה כאופטימסט וכאיש חזון המאמין בכוחו. הוא הרחיב את הקהילה ומיסד אותה, הקים את מפעל המלגות, העמיד דור המשך של פעילים, לקח על עצמו הוצאת דפי מידע וע"י כך שמר על קשר קבוע עם הציבור שקשה לו להופיע באזכרות ובארועים. למרות קשיים בריאותיים ואסונות שפקדו את ביתו בשנים אלו, אהרון ראה תמיד את טובת הקהילה ולא זנח אותה.

עם כל הצער שבפרישת אהרון, אנו מאחלים לאהרון שימשיך לשעוט קדימה ולתרום מיכולתו הנפלאה לקידום איגוד חבל ווהלין, שאיגוד קובל משתייך אליו. וכמובן שבכל רגע שירצה נחזיר את ההגה לידי האמונות.

אהרון שטיין - יו"ר אגוד ווהלין (לשעבר)

ראשי פרקים לאזכרה ו' באלול תשס"ו של קהילת קובל ולודמיר

- עברו, חלפו 64 שנים מאז שפקדה את עמנו השואה.
- קהילת קובל ולודמיר מקיימים הערב אזכרה לזכר קדושי השואה שנהרגו, נשחטו, נטבחו ונשרפו בשואה.
- ככל שעובר וחולף הזמן, גוברת התהייה נוכח השואה- וקשה לתפוס את עצם התרחשותה. האם היתה זאת גזירה מן השמיים? כמובן שלא! היו אלה מעשי "בני אדם"- חיות אדם, שתכננו ובצעו בעמנו טבח והשמדה ממלכתי מאורגן, המכונה "פתרון סופי"- להשמיד את בני-עמנו, שלא יהיה שריד ופליט לשארית ישראל.
- מראשיתה של ההיסטוריה שלנו נפגשנו עם העמלק שהיה האויב הראשון אשר התקיף את בני ישראל ללא כל התגרות מצדם ובני-ישראל נצטוו לזכור את אשר עשה להם העמלק ולהשמידו.
- השתלטות תורת הנציונאל-סוציאליזם על גרמניה תורת גזע טהור וגזע נחות: יש גזעים טהורים עליונים ויש נחותים ובראשם היהודים. חוקי נירנברג להגנת "הדם הטהור" שאסרו לבוא בברית הנישואים עם יהודים. גירושים. גל פרעות ביהודים. נישול כלכלי וכליאה בגטאות. רצח המוני במסגרת מחנות עבודה שהפכו למחנות השמדה- מחנות ריכוז להשמדה.
- הנאציזם התפתח דווקא בגרמניה: עם תרבותי אירופאי, שבשורותיו אנשי מדע והוגי דעות.
- וגם בימנו אלו: איננו יכולים להתעלם ולהפחית מערכן של הכרזות שליטים מטורפים הקוראים להשמדת עמנו. יש להתייחס אליהם במלוא הרצינות.
- במקורות היהודיים שלנו: פרשה הפותחת בצו "ראה". צו המכוון לדבר גדול ביותר. בחירה בין טוב לרע: "ראה אני נותן לפניכם ברכה וקללה. את הברכה אשר תשמעו אל מצוות ה'- והקללה אם לא תשמעון". ובפרשת "ניצבים" מציעה התורה לבחור בחיים למען תחייה אתה וזרעך.
- צו זה פועם בליבו של כל יהודי והם ניסו לקיימו בתנאים הקשים והאכזריים בתקופת השואה. כי תורת ישראל היא תורת חיים. היא לא ניתנה למלאכי שרת- היא ניתנה לבני אדם.
- משנכנס אלול יורדת אימת יום הדין על העולם. הכל חרדים, חוזרים בתשובה, אפילו דג במים מקרטע ורועד לקראת יום הדין- כך אומרים הבריות. קול מנסר ואומר כל בוקר במשך כל חודש אלול: "שובו בנים שובבים". השמש דפק בדלתות והעיר את היהודים לקום לסליחות. היה מפזם בחשכת הליל וקורא ביידיש: "הזמן הגיע, השחר מפציע, יהודים קומו סליחות להביע".
- איך נברך את עצמנו לימים הנוראים? בשנת שלום! כי בערב ההתייחדות עם קדושי השואה של ששה מליון היהודים באירופה, אין שלוה, אין מנוחה לנפש.
- השלום מבטא בין היתר את שלמות השלם, אצלנו השלמות נסדקה, נשברה.
- נברך את עצמנו בשנה טובה ומבורכת!

ראש המשפחה יחיאל שטיין (1891), נשוי לאטל (1889) לבית גיבור. (ראה משפחת גיבור)
בני היוג הגיעו לקובל מהעיירה סוקול (סיקילה) שבסביבות לוצק. יחיאל היה מורה
לעברית בעיירה. כשהגיע לקובל פתח מספרה. עסק בפעילות התנדבותית וציונית
בקובל, ב"טוז" ובארגון העסקים הקטנים.
בני היוג נספו בשואה.

ליחיאל אח בשם יוסף ושתי אחיות שחיו בעיירה סוקול. פרטים נוספים לא זכורים.

ילדי יחיאל ואטל:

- חיה (1915) הבת הבכורה, חברת "השומר הצעיר" ובהכשרה לקראת עלייה ארצה.
נסתה בשואה.

- ישעיהו, (1917), למד ב"הרצליה", לא המשיך ללמוד הלאה. היה בתחילה ב"החלוץ"
ובל ואחר כך במרכז "החלוץ" שבוורשה- חבר בוועד המרכזי.
על פי השמועות ברח מוורשה כשנכנסו הנאצים לעיר ונספה כנראה בוילנה.

- אהרון, (1922), לימודים בבי"ס עברי "הרצליה" ובגימנסיה "תרבות". חניך ופעיל
בבית"ר קובל. עם כניסת הרוסים לקובל (1.9.39) ניסה עם כמה מחבריו לחצות את
הגבול לרומניה, בדרך לישראל. נתפס ע"י הרוסים ונשלח לבית כלא, גלות לסיביר
ואח"כ לטשקנט. "בריחה" לאיטליה, מזריח קיבוץ בית"ר ליד רומא, שם מתחתן
עם ציפורה שוורץ ניצולה מאושוויץ. בארץ אהרון מנהל אגף בקופ"ח, יו"ר ארגון
עובדי קופ"ח, יו"ר ארגון קובל ואגוד יוצאי ווהלין בישראל.
בנם של צפורה ואהרון:

- - יעקב נישא לאסתר. להם נולדים שלושה ילדים:

- - - רונן הנשוי לדיקלה ולהם ילדים,

- - - מיכל הנשואה לאבישי אשכנזי,

- - - אלון, בן הזקונים.

- נחמיה בן הזקונים. ברח מקובל וניצל. מעפיל, הוגלה לקפריסין, התחתן עם
רעיה-רבקה. ילדיהם:

- - יחיאל אבן שנישא לניצה ולהם 3 בנות.

- - טלי שנישאה לדורון הראל ולהם 2 בנים.

- - מאיר, מפקד טנק, נפל במלחמת יום כיפורים והוא בן 22.

מקורה של המשפחה מעיירה קטנה סוקול (סיקילה) על גדות אגם הסמוך לעיר לוצק/רוזישץ. חלק מהמשפחה עבר וגר בקובל לאחר מלחמת העולם הראשונה. אבות משפחת גיבור בונים ונחמיה.

ילדיהם: אטל, דינציה, ברכה, אהרון, שלמה, בת נוספת(?).

- אטל נישאה בסיקילה ליחיאל שטיין ואח"כ עברו לקובל. (לפרטים, ראה משפחת שטיין)

- דינציה נישאה בקובל לבעל לו היו בן ובת מנישואים קודמים. ניהלה חנות בשוק בעיר העתיקה. המשפחה נספתה בשואה.

- ברכה נישאה בקובל ליהושע שטיינברג-סוחר עצים. היא עצמה ניהלה מכולת ברח' וולדמירסקיה. נולדו לזוג 2 בנות- חיה וטובה ו3 בנים- שנים מהם- אהרון ומשה:
- חיה, הבכורה ובעלה יליד חלם- אברהם גויזן. עסקו בשחר שמרים. עלו ארצה, פתחו מסעדה והתבססו בארץ. בקובל נולדו להם בן-ראובן ובת- בוקה.

על משפחת גויזן מספר אלי מנדל - קרוב משפחה

- - - ראובן עבר לאיטליה, משם עלה ארצה לפני המלחמה. התגורר והקים משפחה בקריית ביאליק.

- - - בוקה עלתה ארצה עם הוריה לפני המלחמה, הפכה לקומוניסטית, ניצלה מגירוש בריטי, נישאה לסרג'נט בריטי שעזר ל"הגנה". נולדו להם 2 בנות, היגרו לארה"ב.

- - - טובה, הצעירה, נישאה לקובלאי ד"ר אבא שפרוך, ספורטאי שלמד ב"תרבות" ורפואה באיטליה. בני-הזוג ניצלו בבלגיה, אימצו ילדה ועלו ארצה לאחר המלחמה.
- - - אהרון מרפא שיניים, נישא לרופאה מוורשה, גרו ליד לוצק, נאסר ונשלח לסיביר ב-1939. ניצל והמשיך חייו במוסקווא.

- - - משה נפטר בחלם ממגפת הטיפוס.

- - - בן נוסף לחיה ואברהם גויזן הפך לקומוניסט, ברח עם אשתו למוסקבה, בה חיו. אהרון נישא ללאה, גרו בסיקילה.

- - - בנם אליעזר-צבי נישא לציפורה. ילדיהם: שמשון, נחמיה הי"ד, בניה הי"ד.

- - - שמשון גיבור מרוזישץ מעפיל לארץ ונאסר בקפריסין (9-1947) נישא ללאה. שתי בנותיו ציפורה ובלה ולהן משפחות בישראל.

- שלמה נישא לרבקה. ילדיהם בת-שבע ועוד 3-2 ילדים.

- - - בת-שבע התייתמה בצעירותה ויצאה בעזרת דודה יחיאל שטיין לברזיל. נשאה לאברהם קליינמן. בן יחיד משה- רופא בסן-פאולו.

- בת נוספת נשאה לאדם בשם קובריץ מקולקי. ילדיהם: נחמן, שיינדל, בלה, בת(!).

- - - נחמן, קומוניסט, ישב בכלא הפולני ואצל דודתו אטל בקובל. נספה בשואה.

- - - שיינדל (1917), צעירה מנחמן, התייתמה וגרה אצל דודתה אטל בקובל. נספתה בשואה.

- - - בלה, התחתנה עם קובלאי סנדלר, עלו ארצה לקיבוץ גבעת השלושה, נפטרה עם בתה בלידה.

אהרן... אהרן שלנו...

אהרן... אהרן שלנו... יקטנו המילים מלתאר את גדולתך, ובעיקר את גדולת האנושיות שהייתה בך. אדם לבבי, חם, שאהב אנשים. אדם צעיר ברוחו, עם חוש הומור נפלא, שראה תמיד את היש ולא את האין. השרת נעימות בלתי רגילה בכל מקום שהיית בו. נהגת לדבר אל הנכדים והנינים כמו דבש נוטף מגרונך. נהגת לנגן ולשיר בחדווה של מי שגילה תגלית חדשה. נהגת לחייך עם השפתיים, עם העיניים, עם כל הגוף והנשמה.

חכם, כריזמטי ומנהיג מטבעך. גם איש של חזון, גם איש של מילים וגם איש של מעשים – שילוב שמעטים עד מאוד ניחנו בו. ידעת לראות בעיני רוחך את משאלות נפשך בצורה חיה, לעצב אותן לכדי מטרות ברורות יישום, ולהשתמש בהן כמו במגדלור המכוון את הדרך. ידעת לדבר בטעם, ליצור קסם ולעורר השראה במלותיך, ואף להניע בעזרתן לפעולה. וידעת גם לפעול בעצמך, ליזום, לארגן ולהוביל מהלכים אל מעבר לאופקי הדמיון והמילים, אל מימוש תוכניותיך.

היה לך חשוב מאוד להנציח את קובל, את האנשים והחיים שהיו שם. יצירת דור המשך המעורב בהנצחה הייתה סוג של שליחות עבורך, והצלחת בכך.

אנו חשים בחסרונך ומתגעגעים אליך מאוד, ועם זאת, גאים להיות משפחתך.
"איפה ישנם עוד אנשים כמו האיש ההוא..."

לא עבות אחד על אדמתו

יקנו לו אחוזת עולם"

אוהבים מאוד,

ציפורה, אסתר, רונן, דקלה, אלון, לילך, מיכל, אבישי, זיו וגאיה

לסבא אהרן מנכדתך מיכל מעמקי הלב האוהב והמתגעגע

עכשיו אני ילדה קטנה על מושב עץ
ואתה נע כחיטה ברוח במעטה הקדושה של בית-הכנסת
אולי חופנת באצבעות קטנות ערמות של מעות
ואתה נוגן לי, זוהר הנרות משתקף בפניך
או מרקדת יחפה על כרי הדשא, משמיעה צווחות צהלה
ואתה אוחז בקימור שבשפת העיגול, אבל עיניך חובקות אותי

עכשיו שומעת את הדי החיים בריצה בסמטאות צרות
היכן שער הניצחון שלך?
פוסעת על גדר האבן במשנה זהירות
היד שהחזיקה שלא אפול ואשרט איננה שם עוד
משתקעת באנציקלופדיות עבות כרך
ולא מוצאת מענה
עכשיו נותר לעשות לבד את הסדר

הייתי מוכנה למלחמה כפולה, כל שכן מלחמה משולשת
אך על אהרון נאמר "אוהב שלום".
אוהב שלום --
שלום.

לזכרו של אהרון שטיין ז"ל

כתבה: מלי ורוזלביסקי

הכרתי את אהרון שטיין לפני יותר מ-10 שנים. פעיל ונמרץ, בעל עיניים בורקות, פנה אלי ובקש להזמינני לפגישה משותפת עם עוד בני דור המשך. בכוונה לגייס אותנו לפעילות בארגון. מי שהכירו יודע - אי אפשר היה לומר לו לא.

המרץ הבלתי נלאה, ההתלהבות והקסם שהשרה עלינו אהרון, הדביקו גם אותנו בחיידק העשייה. זה התחיל בחידוש המסורת של מסיבות חנוכה לחברים, והמשיך בארגון האזכרות, איסוף חומרים וזיכרונות, וטיפול בבעיות השונות שהתעוררו.

אהרון היה איש עשייה שידע להזיז אנשים ומשימות. לא רק אותנו הפעיל אלא כל מי ומה שהחליט כי יהיו המטרה הבאה בפעולותיו הרבות. לא בכוח ובשררה אלא בנועם הליכות וקסם אישי שגרמו לאנשים לעשות את שביקש מתוך תחושה שהם אלו שרצו זאת, וכי אין דבר חשוב יותר לעשותו.

בפעילותו הנמרצת היה תמיד הצעיר בינינו, בהליכתו הקפיצית, במהירות המחשבה והעשייה, בחוש ההומור בו ניחן ובעיניו, שהצחוק תמיד שרה בהן. אני עדיין רואה אותו מהלך במסדרונות בית ווהלין, מברך אותי בחום, וצוחק עמי על הא ודא.

לא רק עשייה לשמה הייתה בו, אלא אמונה בחשיבות הפעילות למען האנשים, אהבה לאנשי קובל והכרה בחשיבות השימור של זיכרונות בית אבא, של העבר העשיר ושל הטרגדיה שפקדה את היהודים שם. לכל הפעילות בארגון קובל היה תמיד ערך מוסף בעיניו של עזרה לחברים נזקקים, שמירה על הקשר עם האנשים ושימור הזיכרון של מה שהיה.

אהרון אהב אנשים, אהב מוסיקה, והתחבר גם לצעירים ביותר. לפני מסיבות חנוכה היה מגיע לביתי כדי להתאמן עם ליאור בתי על השירים שישירו יחד, ופרט על הגיטרה שהביא עמו, כאילו רק אתמול היה בתנועת הנוער ושר לחברים.

צר לי על לכתו של אהרון, כה רבות יכול היה עוד לעשות, לולא חלה. חסרונו מורגש בכל חלקי הבית, בית ווהלין, אותו שירת שנים ארוכות. אולי נחמה יש בכך שחי את שנותיו במלואן, מתוך עשייה והתלהבות, והשאיר חותמו גם עלינו, שהכרנו אותו, וגם על בית ווהלין ואנשי קובל שעבורם פעל כה רבות.

יהי זכרו ברוך.

קטעים מתוך שיחה חופשית עם: ד"ר מרדכי זיו

על אהרון שטיין ז"ל

גרנו בשכנות קרובה בקובל. אני ברחוב ליסטופדובה וארק'ה ומשפחתו גרו בשכונה סמוכה של אוכלוסייה יהודית הצמודה לרחוב קוליובה, שם הרחובות לא היו מרופדים באבנים. בחורף היו שמים שם קרשים כדי ללכת משני הצדדים של הרחוב.

המספרה של אביו יחיאל היתה ברחוב קוליובה, לשם באתי להסתפר תקופה מסוימת. אני זוכר שהיה שם תור גדול והייתי שעות להסתפר. גם בנו הבכור עבד איתו במספרה. הם היו שלושה בנים: נחמיה הצעיר, אהרון והאח המבוגר שייקה. המספרה היתה תמיד הומה באנשים. האבא היה עסקן ופעיל ציוני והיו רגעים שהיה לוקח את הכינור, היה לו כינור במספרה, והיה מנגן להנאת כולם. היה כנר רציני, אבל לא ניגן בשמחות ובאירועים כאלו. הוא גם היה ספר בהחלט מקצועי, וגם היה בעברו מורה לעברית בכפר ממנו הגיע לקובל.

בגיל 10-12 הייתי בא להסתפר אצלו. התספורת היתה אז רגילה, הכי פשוטה. אני זוכר שאמא היתה אומרת לי כשחזרתי מהמספרה: "אתה הולך (להסתפר) והולך לאיבוד, אני לא שקטה" הייתי בא למספרה ויושב שם שעות. אהרון היה צעיר ממני בכשנתיים, יליד 2-1921. אהרון היה תלמיד בבית הספר העברי "הרצליה" כמוני, אחר כך איני יודע מה הסיבה והוא עבר לבית ספר יהודי פולני. זה היה בי"ס יהודי ממשלתי עם מנהל ומורים יהודיים, אבל

שייך למדינה. ייתכן שלמד אחר כך בגימנסיה "תרבות". אני זוכר שהיה פעיל בבית"ר קובל. היה לו כישרון לשיר, כישרון נגינה בגיטרה ואולי גם בכינור. הוא היה ערני מאוד.

בארץ השתדלנו להתקרב. כמה פעמים בשנה היינו מזמינים לביתנו בימי שישי את ארקה ואת אשתו ציפורה תיכדל לחיים ארוכים, והוא היה בא עם הגיטרה. היה שר ומנגן, מלווה את עצמו. היה איש חברה מאוד מכובד ורצוי ומקובל על כולם. כולם אהבו אותו.

ארקה עבד עם וועד עובדי קופת חולים. היה יושב במשרד ב"בר כוכבא" ושם עלה בדרגות, הצטיין ונבחר לראש הוועד הארצי של כל עובדי קופת חולים, אחראי על כמה אלפי עובדים. אחר כך עבר למרכז קופת חולים והיה לסגן מנהל בתי ההבראה בארץ. וכשהמנהל פרש לפנסיה ארקה נבחר לראש בתי ההבראה של קופת חולים. זה היה תפקיד מאוד אחראי, היו אז לכל הפחות 20 בתי הבראה ברחבי הארץ.

פנינו אליו פעם או פעמיים והוא עזר לנו להגיע לבית הבראה מסוים בו היינו מעוניינים למרות התור שהיה אליו. ארקה תכף סידר זאת...

ארקה היה איש פתוח עם גישה חיובית לכל מי שפנה אליו. אוהב שיחה, איש חברה. נטייה לעסקנות ציבורית רצינית. עסקנות במובן החיובי של המילה.

ארקה היה גם איש "בני ברית" ונבחר להיות נשיא פעמיים בסניף התל-אביבי. יו"ר ארגונו ואיגוד יוצאי ווהלין העולמי.

כפר-סבא, 15.4.09

הספד לאהרון שטיין ז"ל במלאת שלושים למותו

אפתח את ההספד בשני פתגמים:

נצחו האראלים את המצוקים, וחבל על כל דאבדין ולא משתכחין

הידיעה בדבר אשפוזו של אהרון בבית חולים קיבלתי מאשתו ונאמר לי כי כבר חלפו שלשה חודשים מאז אושפז לראשונה. ידיעה זאת הכתה אותי כרעם ביום בהיר, כי, הייתי מזכירו באיגוד ווהלין ואף פעם לא התלונן על מחלות ואף לא נראה לפי גילו.

מיד הרגשתי צורך לבקרו בבית החולים, אך לדאבוני נאמר לי כי איחרתי את המועד כי אבד את הכרתו. למרות זאת נכנסתי לחדרו בו הוא מאושפז, אך חשכו עיני הוא היה כבר מחובר למכונת הנשמה ראשו מוטה הצידה ועיניו עצומות ולא היתה לי כל אפשרות לדבר עמו. למחרת הודיעו לי כי נפטר.

אהרון ז"ל היה בשבילי סמל ודוגמא להתנדבות מעל ומעבר לכל פרופורציה וזמנים שהיה מקדיש לאיגוד. רק בזכותו הוקם דור ההמשך של איגוד ווהלין.

אהרון ז"ל היה הרוח החיה היוזם ללא חת. כאשר נבחר ליו"ר האיגוד היה לי הכבוד והעונג להיות מזכירו. למדתי ממנו הרבה, למרות הויכוחים בינינו לגבי טיב הפעילויות, פרקי הזמנים הצפופים וההקפדה שלו בכתיבת מסמכים, תמיד כבדתי אותו כאיש ישר ונעים הליכות שגם יודע להקשיב לדברי זולתו ואף לקבל את דעתם אם צריך. במלים אחרות לא עקשן אלא להיפך פשרן. לכן חבל על מותו כי יכול היה לתרום רבות לאיגוד כאיש מן השורה. ולמשפחה אתם יכולים להיות גאים באדם כמוהו. כי, אין היום הרבה אנשים כמוהו במקומותינו.

אתכם באבלכם

יעקב מור, דור ההמשך באגוד ווהלין

רפי שפירא, חבר הנהלת אגוד ווהלין

אגרת לזכר אהרון

לחברי ארגון קובל שלום!

משתתף אני בצער המשפחות ובצער כל בני קהילת יוצאי קובל לדורותיהם, על פטירתם של שני חברים וותיקים שהובילו שנים רבות את פעילות קהילת קובל והיו שותפים לפעילות באיגוד ווהלין.

את אלי פגשתי מספר פעמים בהיכל ווהלין, באסיפות מועצה וכו', אך לא הכרתיו מקרוב. את אהרון היתה לי הזכות להכיר, לעבוד ולשתף פעולה באיגוד - תחילה, כששימש כמזכיר האיגוד, ולאחר מכן כיו"ר האיגוד. אהרון היה היוזם של צירוף דור ההמשך לפעילות באיגוד. הוא יזם וקיים מפגשים בבית ווהלין, שבהם קיבץ רבים מבני דור ההמשך של יוצאי ווהלין, כשהשיא היה בכנס היסוד של בני דור ההמשך שהתקיים בחנוכה תשס"א (דצמבר 2000), כנס מכובד ורב משתתפים. בעקבות יוזמתו של אהרון, צורפו בני דור ההמשך לפעילות בכול הגופים של איגוד ווהלין.

אני מוקיר לעד את יוזמתו החשובה של אהרון, את יכולתו להביט קדימה לעתיד, מתוך הכרתו שמטרת היכל ווהלין הוא להוות אתר מרכזי לזיכרון והנצחת קהילות ווהלין, ולדאוג, שהמטרה הזו תונחל ותקויים על-ידי הדורות הבאים. אנו מצווים להמשיך ולקיים את המטרה הנעלה הזו, לכבד את הורינו ואת זכרם של כול בני קהילות ווהלין.

יהי זכרם ברוך.

רפי שפירא - בן דור ההמשך

לאבא שגדל ברוקיטנה שבחבל ווהלין.

אהרון יו"ר אגוד ווהלין שהחליף בתפקיד את היו"ר הקודם ושלמה זיסקינד (יושבים), עם רפי שפירא וציפי קרליץ מהנהלת האגוד.

משפחת יחיאל שטיין- זכרונות

לזכר יעקב שטיין ז"ל, בנו של אהרון, נכדו של יחיאל, שנפטר בטרם עת
כתב: אלי מנדל (2003)

כאן אני רוצה לספר לכם סיפור. סיפור יפה אשר התרחש בסוף מלחמת העולם הראשונה, על עלם צעיר שברח מעיירה קטנה ושמה סוקיליה. בתיה היו קטנים מעץ וגגותיהם מכוסים בקש, אשר נשקפו לנהר סטור, אשר סיפק מים לערים ועיירות בוהלין וגם סיפק ליהודים של ווהלין דגים לשבת, וכן גם קצת פרנסה ללחיי יום-יום. בעיירה זו גרה משפחת שטיין, ויחיאל שטיין היה המורה לעברית של דרדקי העיירה והדור הצעיר בכלל.

עקב המלחמה והתנקשויות בחיי היהודים בעיירות הקטנות – משפחת שטיין עזבה את מקום מגוריה ובאה לעיר קובל.

היתה להם משפחה בשם שטיינברג ושלמה שטיינברג הדוד החליט כי בתנאים של אז יחיאל יהפך ממורה לספר. למטרה זו מצא ברח' נובה-קוליובה חנות פנויה בבית בנוי מעץ, ויחיאל שטיין מצא פרנסתו בשפע ממקצועו החדש, נוסף לזה בזמן הפנוי היה יחיאל שטיין מנגן בכינור להנאת המבקרים במספרתו. עם הזמן המספרה נהפכה בשכונה כולה למרכז חברתי בשביל הדור המתבגר. במספרתו של יחיאל שטיין דברו עברית ועם הזמן בנו הבכור שייקה עזר לו בפרנסה. יחיאל נהפך לעסקן ציבורי וציוני שרוף. ב"ספר קובל" שנכתב בארגנטינה ביידיש – מספר גלאס עסקן מוביל של אגודת בעלי המלאכה בקובל עד להגירתו לארגנטינה לפני המלחמה השנייה- על הבית על פעילותו ועסקנותו של יחיאל למען האוכלוסייה היהודית בקובל.

בשבתות יחיאל שטיין התפלל בית-המדרש "טריסקר שטיבל". מה שלא היהים- לאלוהים ומה שלאנשים- לאנשים. ר' יחיאל, רעייתו אטל ובתם חייקה נספו בכובה. האח שייקה עזב את הביית בשנת 39 ולא נודעו עקבותיו. על פי השמועות נהרג בהפצצות הגרמנים ברוסיה. ר' יחיאל לא זכה לראות את שני בניו בארץ ישראל, מקימים משפחות ותורמים מכישרונותיהם לבנין המולדת. ואחד הבנים- אהרון- ברוך כישרונות, נבחר להיות מבכירי עובדי קו"ח ובעבודה ציבורית מקדיש מרצו כולו לארגון יוצאי קובל ווהלין ובאחרונה נבחר ליו"ר הארגון העולמי של יהודי ווהלין בישראל וכן הקים את חטיבת הדור הצעיר מיוצאי קובל, להמשיך במסורת והנצחת זיכרון העיר קובל על יהודיה שנספו בשואה.

אהרון שטיין יו"ר הנבחר של האגוד העולמי של יוצאי ווהלין, עם שלמה זיסקינד, היו"ר הקודם של האגוד.
ינואר-2003.

טכס אזכרה ליהודי קובל, ו' באלול תשס"ג (2003): אלי מנדל, ציפי בלומברג, אהרון שטיין, מלי ורוצלבסקי.

אחרית

אלי ואהרון, שנת 1998

היה היו שני חברים...

אברהם אגבר

10.5.2009

לאחר מחלה קשה, הלכו לעולמם בחודש אפריל, שנת 2009, שניים מחברי הקרובים יוצאי קובל אשר בחבל ווהלין אוקראינה, אליהו מנדל, הוגה ומבצע רעיון הקמת היכל ווהלין שבגבעתיים ואהרון שטיין, היו"ר האגדי של ארגון יוצאי קובל.

אליהו מנדל החל את דרכו בארץ בענף ההפצה והפרסום בשנות ה-50, פרסום של דברי דפוס ועיתונים ואילו אהרון שטיין משך בעול ושימש במשך שנים כיו"ר וועד העובדים את עובדי קופת חולים ההסתדרותית וכן היה אחראי על בתי ההבראה.

בין יתר תפקידיהם השונים עסקו השניים ביישום הרעיון של הקמת היכל ווהלין ובניהול כל התקציבים הבינלאומיים והמקומיים של הבית. הפיכת והכרה של מרכז הנצחה של בית ווהלין לשלוחה של "יד ושם". אלי מנדל היה שותף ואחראי לגיוס כספים וכן פעיל מרכזי בבניית דגם בית הכנסת, שהפך עם הזמן להיות מודל לחיקוי, והמוצג היום לראווה בהיכל לכל מבקר.

השניים התמקדו לאחרונה באיתור קהילת יהודי קובל בעולם ובישראל, ובניסיון להעלות את המודעות של שורשי יהדות קובל בפי-כל. בשנותיהם האחרונות התמקדו בכל מרצם וכושר שכנועם גם ב"העברת המקל" לידי וועד דור ההמשך.

במאמץ מרוכז שלקח שנים, הצליחו השניים לרתום את דור ההמשך לפעילות אינטנסיבית בקהילה, כדי שהבנים ודורות ההמשך לא ישכחו את זכר הקהילה הקדושה שהושמדה.

נזכור אותם ואת פועלם, שבכל שנה בחג החנוכה הצליחו לקבץ מאות מיוצאי קובל על דורותיהם כדי לחגוג את החג בהדלקת נרות ושירי חנוכה. השניים ראו בהצלחת ערב מסוג זה כמנוף להמשך המפגשים. רציפות הקשר והמפגש בין הקובלאים ודורות ההמשך היה חשוב להם עד מאוד.

בשנים האחרונות נאבק אהרון בגבורה ובאצילות אין קץ במחלתו ועבד בארגון כמעט עד לרגע האחרון. אלי מנדל היה בראש ובראשונה- ולפני היותו מושך בחוטי עיר הולדתנו קובל- בן אדם, חבר קרוב, ואיש אהוב ומוערך על-ידי כל מי שעבד איתו.

הם משאירים בליבנו, בלב חבריהם ובליבם של דורות רבים של יוצאי קובל ו-ווהלין שגדלו על ברכיהם, אבל כבוד.

אנחנו נתגעגע אליהם עד מאוד.

פרידה אחרונה

בבית החולים "איכילוב" שכבו על מיטת חוליים אלי מנדל ואהרון שטיין, אולי עשרים מטר אחד מהשני ולא ידעו זה מזה... רק קיר חצץ בין שתי המחלקות, רק מסדרון קצר וכמה מיטות. במצבם, מרחק קטן מזה הוא סוף העולם...

באתי לבקר את אלי לאחר שטלפנתי אל ביתו וכרגיל ענה לי המטפל, שלא ידע ולו מילה אחת בעברית. הוא אמר: "אוספיטל!". שאלתי: "איכילוב?" והוא ענה "דא!". קודם לכן גם מסרו לי כמה מבני הדור הראשון, שאהרון מאושפז כבר הרבה זמן לבדיקות בבית-חולים. בביתו לא ענו לטלפונים. לאחר התלבטות טלפנתי לנייד של אהרון ושאלתי אם אוכל לבקר. ענה לי: "כן, אבל לזמן קצר".

הגעתי תחילה לאלי שנראה כועס-נסער ונחוש לעזוב בכל מחיר את בית-החולים. "הרופאים מצוינים", אמר, "אך הצוות קטסטרופה...". שוחחתי עם הרופאה והיא הסכימה לשחררו הביתה למרות מצבו. וכך היה. בחודש האחרון של חיו, חזר אלי לביתו שכה אהב.

אחר כך ביקרתי אצל אהרון במחלקה הסמוכה. הוא מאושפז כבר למעלה מחודשיים בבית-החולים והדבר ניכר בזיפי זקנו. אבל למרות הכל הוא היה אותו אהרון שהכרנו: מבט חודר-שובב-נערי ונצנוץ כה-חכם בעיניו. שוחחנו לא מעט. סיפרתי לו על פגישה עם בן-ציון מהעיירה טריסק, שהיה מגיע בנעוריו לקובל במסגרת הפעילות של קן "השומר הצעיר". סיפרתי לאהרון על כך, על האיש שזכר את הנער ארק'ה בתהלוכות הקן ואהרון מיד המשיך וציין: "עם החצוצרה..." בדיוק כפי שסיפר בן-ציון: "אני זוכר את ארק'ה מחצצר במצעדי ל"ג בעומר ברחובות העיר קובל...". מסתבר שאהרון המשיך לחצצר בתהלוכות "השומר הצעיר" גם כשעבר לבית"ר... גם סיפרתי לאהרון על הקורה באיגוד ווהלין המתפורר לאחר שאהרון פרש וכי האיש באיגוד שגרם בזמנו לאהרון צער כה רב, אמר לאחרונה: "בתקופת אהרון היה פי אלף טוב יותר מהנעשה כיום". אהרון רק חייך חיוך שהיה בו הרבה מן ההשלמה... נפרדתי מאהרון מעודד, בטוח שעוד ניפגש. במסדרון המחלקה שוחחתי ארוכות עם ציפורה, אשתו של אהרון, שעל אף המגבלות, שהתה רוב שעות היום בחברת בעלה. קשה שלא להתרשם-להעריך-להעריך (כן להעריך), אשה כה חזקה וזכה, שחוותה כל-כך הרבה רוע וסבל בנעוריה במחנות הזוועה באושוויץ. הבנתי שהיא עוברת שוב תקופה קשה: "אהרון מתעקש לעשות הכל לבד. לא רוצה לקבל עזרה..."

לאחר שאלי השיב את נשמתו לבורא, בביתו-במיטתו, כפי שחפץ, טלפנתי לא אחת לביתו של אהרון ולא היה מענה. שוב היססתי רבות, אם ראוי להתקשר לטלפון האישי של אהרון. רק בערב חג הפסח העזתי וחיגתי. בקול חלוש ענה לי אהרון: "המצב לא כל-כך טוב. חג שמח גם לך". שלושה ימים מאוחר יותר נפטר אהרון. בשבעה אמרה לנו ציפורה: "לאחר הכל, זו היתה לנו הפתעה..."

... וכך, תוך שבועיים, נלקחו מאיתנו למנוחת עולמים אליהו ואהרון, שניים מהטובים ממשפחתנו, משפחת קובל, שניים שתרמו לנו תרומה כה נכבדה...

יהי זכרם ברוך!

במקום סיום

סיפור קצר מתוך ספרו של אלי אביבי (וולוולר) - בן קובל וחבר נעוריו של אלי מנדל: "מפגשים לרגלי הגבעה" (1991):

□ אודים אחרונים

ים של ראשי שיבה. גברים ונשים. "התשחורת" - נער יספרם. לאורך המסדרון הם עומדים בקבוצה ומעלים זכרונות מן הימים ההם. מרי שנה הם מתכנסים יחדיו ביום הזכרון ליקיריהם שנספו בשואה. באותו יום נורא ואיום חרבה קהילה יהודית גדולה בפולין הדויה.

— השמעת? שמונה משפחות יהודיות בעירנו קובל, עיר ואם בישראל.

— מי הם?

— לא משלנו.

— נשואים לגרות.

— נשואי תערוכה? מי היה שם?

— תיירת שגרה בעירנו באה לארץ וסיפרה. וכל זה מפי הודדה שלה.

— מה עוד סיפרה?

— אבא של החירת נפטר לפני כמה חדשים וקברו אחרו בבית הקברות

הנוצרי בפינה. שני בתי הקברות שלנו נמחו מעל פני האדמה.

ועוד סיפור עצוב: בית הכנסת הגדול שבעירנו נהרס זה לא כבר ועל

חורבותיו הוקם מרכז ספורט.

— או לאזנים שכך שומעות.

— ובכל זאת הייתי רוצה לבקר שם.

— וכי מה תראה שם? ככל הבתים גרים הגויים. מספרים שעוד באותו

לילה הם פרצו מן הבתים שבפרברים ותפסו את הבתים שלנו וכל טה שהיה

בהם.

— לו באתי לבית שלי בקובל, הייתי אומר להם: "כאן גרו ההורים שלי.

הנידו, של מי הבית?"

— עצוב, עצוב. לא נותנים לבקר שם.

בפנים האולם עדיין ממשיכים בשיחות. מעודדים זה את זה: "לא

נשתנית", "וכי בכל שנה משתנים?". מתרנשים מתחבקים והעינים נרצעות:

— אתה זוכר את בלומה השחרחררת. בחולצת התאקי? תמיד קורנת

וזהרת. כולנו היינו מאוהבים בה. לא זכחה. איננה.

— כן, היא סמס ניצבת לנגד עיני. אמה חלחה קשה והיא לא עזבה אותה.

— עוד מעט חמישים שנה.

— בכל שנה מסתלקים חברים מנער.

— גם אנחנו כבר בסוף הדרך.

— עוד מעט ולא יהיה מי שיוכיר אתם.

— והיכן הבנים שלנו והנכדים?

— אנחנו אשמים. אשמנו על שנותק החוט המקשר בין הדורות.

באותו רגע נשמע קולו של החזן המסלסל בקול נוגה. דממה. מתייחדים

עם יקיריהם שאבדו בשואה. קולות ככי ונהי. סופדים לאלה שהלכו השנה לעולמים.

שנה ועוד שנה — והשעון יפסיק מלכת...

אודים אחרונים.